

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

V čast Salvatorju Žitku
In onore di Salvator Žitko
In honour of Salvator Žitko

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Polona Tratnik, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Lara Petra Skela (angl., slo.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Koprsko pristanišče (avtor: Salvator Žitko, 1962) / Porto di Capodistria (autore: Salvator Žitko, 1962) / Port of Koper (author: Salvator Žitko, 1962).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://https://zdp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Darja Mihelič: Korenine piranske družine Petrogna/Petronio (1257–1350) 757
Le radici della famiglia Petrogna/Petronio di Pirano (1257–1350)
The Roots of the Petrogna/Petronio Family of Piran (1257–1350)

Marijan Premovič: Banditry in Zeta in the Balšić Period (1360–1421) 799
Brigantaggio a Zeta nel periodo dei Balšić (1360–1421)
Razbojništvo v Zeti v času Balšićev (1360–1421)

Dušan Mlacović: Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedominov s konca 14. stoletja 819
Capodistria nel tardo medioevo: osservazioni sulla città e le sue porte dopo una disamina dei quaderni dei vicedomini capodistriani della fine del XIV secolo
Late Medieval Koper: Observations about the Town and Its Portae from a Survey of the Books of the Koper Vicedomini from the End of the 14th Century

Darko Darovec: Knjiga koprskih kapetanov Slovanov (1587–1724) 855
Il libro di capitani degli Slavi di Capodistria (1587–1724)
The Book of the Koper Captains of the Slavs (1587–1724)

Lovorka Čoralič: Zadarski plemić Josip Antun Fanfognja – zapovjednik mletačkih prekomorskih pješačkih postrojbi u 18. stoljeću 909
Il nobile Giuseppe Antonio Fanfognia di Zara – comandante delle formazioni di fanteria oltremarina della serenissima nel settecento
Nobleman of Zadar Joseph Anthony Fanfognia – Commander of Venetian Overseas Infantry Units in the Eighteenth Century

Claudio Povoło: Violenza e inimicizie tra cinque e seicento. Due pratiche sociali nella loro dimensione antropologico-giuridica 933
Violence and Enmity between the 16th and 17th Centuries. Two Social Practices in their Legal Anthropological Dimensions
Nasilje in sovražnost v 16. in 17. stoletju. Družbeni praksi v pravno-antropološki dimenziji

Žiga Oman: Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671) 973
Vicini e nemici: risoluzione dei conflitti davanti al consiglio comunale di Lubiana nella prima età moderna (1521–1671)
Neighbours and Enemies: Dispute Settlement before the Ljubljana Town Council in the Early Modern Period (1521–1671)

Tilen Glavina: »Lakomen volk in uničevalec Kristusove vere.«
 Vergerijane (1550): povod ali rezultat pregona
 Petra Pavla Vergerija? 1015
«L'avido lupo e distruggitore della fede di Christo». Le Vergeriane (1550): pretesto o conseguenza della persecuzione di Pier Paolo Vergerio?
“A Greedy Wolf and Destroyer of the Faith of Christ.” Le Vergeriane (1550): A Cause or a Result of the Persecution against Pier Paolo Vergerio?

Furio Bianco: Tra storia e stampe popolari in età moderna. *Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)* 1039
Between History and Popular Print in the Modern Age. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)
Med zgodovino in ljudskim tiskom v novem veku. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)

Borut Klabjan: Za boga, narod in domovino! Katero? Vprašanje verskih, narodnih in državnih pripadnosti ter vloga češke in moravske duhovščine v Istri pred in po prvi svetovni vojni 1057
Per dio, nazione e patria! Quale? La questione delle affiliazioni religiose, nazionali e statuali e il ruolo del clero boemo e moravo in Istria prima e dopo la prima guerra mondiale
For God, Nation and Motherland! Which One? The Question of Religious, National and State Affiliation, and the Role of Czech and Moravian Priests in Istra before and after World War I

Andrej Rahten: Josip Vilfan v prvem desetletju panevropskega gibanja 1075
 Josip Vilfan nella prima decade del movimento paneuropeo
Josip Vilfan in the First Decade of the Paneuropean Movement

- Martin Bele:** Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovega Toneta 1095
Contributo a una delucidazione più dettagliata dei legami famigliari e degli anni giovanili del dott. Anton Korošec – la famiglia e la gioventù di Tone Bižik
Contribution to a More Detailed Exposure of Family Relations and Younger Years of Dr. Anton Korošec – Bižik Tone
- Urška Lampe:** Tajna misija Josipa Smodlake v Rim: prvi poskus neposrednega sporazuma med Jugoslavijo in Italijo, oktober 1945–januar 1946 1115
La missione segreta di Josip Smodlaka a Roma: il primo tentativo di accordo diretto tra la Jugoslavia e l'Italia, ottobre 1945-gennaio 1946
The Secret Mission of Josip Smodlaka to Rome: The First Attempt at a Direct Agreement between Yugoslavia and Italy, October 1945–January 1946
- Ana Šela:** Delovanje slovenske službe državne varnosti v osemdesetih letih 20. stoletja 1137
Il funzionamento del sloveno servizio di sicurezza nazionale negli anni ottanta
Functioning of the Slovenian State Security Service in the 1980s
- Aleš Maver:** Narod na preklic? Oblikovanje beloruske identitete v primerjavi s slovensko 1159
Una nazione a revoca? La formazione dell'identità bielorusa a confronto con quella slovena
A Nation to Recall? Formation of Belarusian Identity Compared to the Slovenian Case
- Marjan Horvat:** Uporabe ljudskih pravljič v legitimizaciji političnih ideologij 20. stoletja: nenavadni primer slovenske verzije pravljice Repa velikanka in jugoslovanski samoupravni socializem 1185
L'uso dei racconti popolari nella legittimazione delle ideologie politiche del novecento: l'esempio insolito della versione slovena del racconto La rapa gigante e il socialismo di autogestione jugoslavo
The Use of Folktales in the Legitimization of Political Ideologies of the 20th Century: The Unusual Case of the Slovenian Version of the Folktale The Gigantic Turnip and Yugoslav Self-governing Socialism
- Polona Tratnik:** The Pre–Enlightenment Formation of the Emerging Modern Scientific Episteme and Building Community from Mythical Discourse 1215
La formazione pre-illuministica dell'emergente episteme scientifica moderna e la costruzione della comunità partendo da un discorso mitico
Predrazsvetljensko oblikovanje modernega znanstvenega epistema in grajenje skupnosti iz mitskega diskurza

KOPER V POZNEM SREDNJEM VEKU: OPAŽANJA O MESTU IN NJEGOVIH PORTAH PO PREGLEDU KNJIG KOPRSKIH VICEDOMINOV S KONCA 14. STOLETJA

Dušan MLACOVIC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva ulica 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija

e-mail: dusan.mlacovic@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Avtor na osnovi preučenih vicedominskih knjig s konca 14. stoletja iz ponovno dostopnega arhiva koprške komune podaja podobo poznosrednjeveškega Kopra in njegovih mestnih predelov, port. Ugotavlja, da je bil takratni Koper po magnitudi svojega gospodarstva, po številu prebivalstva in po svoji urbani podobi primerljiv s poznosrednjeveškima Zadrom ali Dubrovnikom, ki v zgodovino pisju veljata za največji, kakor tudi za ekonomsko in politično najuspešnejši poznosrednjeveški vzhodno-jadranski mesti. Bil je eno najpomembnejših beneških oskrbovališč. Ugotavlja tudi, da družbena podoba in vloga koprskih port ni bila identična njihovi podobi in vlogi v 19. stoletju in v zgodnjem novem veku.

Ključne besede: Koper, pozni srednji vek, mestni predel, porta

CAPODISTRIA NEL TARDO MEDIOEVO: OSSERVAZIONI SULLA CITTÀ E LE SUE PORTE DOPO UNA DISAMINA DEI QUADERNI DEI VICEDOMINI CAPODISTRIANI DELLA FINE DEL XIV SECOLO

SINTESI

Sulla base dello studio dei libri dei vicedomini della fine del XIV dell'antico archivio comunale di Capodistria, nuovamente accessibile ai ricercatori, l'autore fornisce l'immagine della Capodistria tardo medioevale e dei suoi rioni cittadini, le cosiddette porte. Deduce che la Capodistria di allora era comparabile, per l'estensione dell'economia, per il numero della popolazione e per l'aspetto urbano con le tardo medioevali Zara e Ragusa, che nella storiografia vengono considerate le più grandi ed economicamente e politicamente più sviluppate città tardo medioevali dell'area est adriatica. Capodistria rappresentava uno dei più importanti luoghi di approvvigionamento per Venezia. L'autore conclude pure, che l'aspetto sociale e il ruolo delle porte capodistriane non era identico al loro aspetto e ruolo nel XIX secolo e nella prima età moderna.

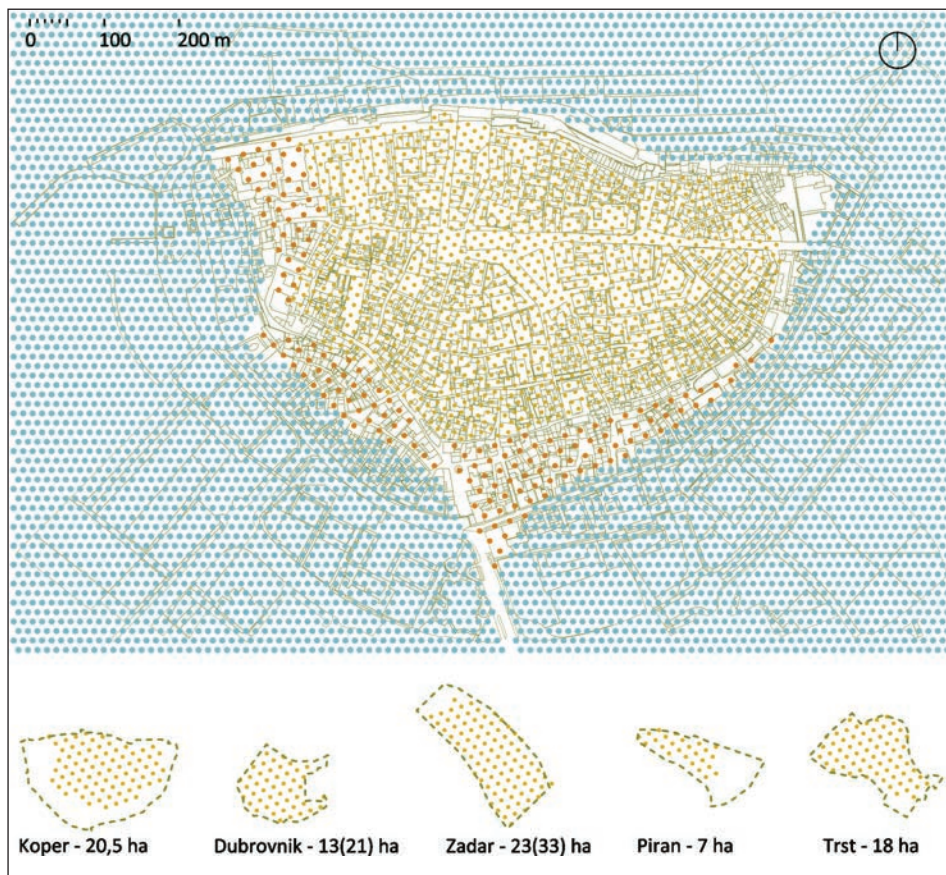
Parole chiave: Capodistria, tardo medioevo, rione, porta

SPOZNAVNOST POZNOSREDNJEVEŠKEGA KOPRA

Z nenavadno usodo koprškega komunalnega arhiva, z njegovo škandalozno večdesetletno nedostopnostjo po letu 1944, z delno dostopnostjo preko reprodukcij v Državnem arhivu v Trstu (Archivio di Stato di Trieste, mikrofilmarno arhivsko gradivo, dalje ASTs) in končno z njegovo provizorično dostopnostjo v Državnem arhivu v Benetkah (Archivio di Stato di Venezia, dalje ASVe) po letu 2016,¹ so se na nenavaden način zasukala tudi pota historiografskih vedenj in znanj o Kopru v poznem srednjem veku. Ta so neprimerljiva s tistimi o sosednjem Piranu v istem času ali o takratnih primerljivih srednjeveških mestih na vzhodnojadranski obali. Temeljijo na preučevanju, ki je bilo na osnovi zgodovinskih virov opravljeno predvsem v časih pred drugo svetovno vojno ali s pomočjo zgodovinskih virov, nastalih zunaj srednjeveškega Kopra. Temeljijo tudi na znanjih, ki so jih prispevale druge stroke, predvsem umetnostna zgodovina, arheologija, konservatorstvo in urbanizem.

V časih, ko je bil koprski komunalni arhiv še dosegljiv v Kopru, se je zgodovinarstvo srednjega veka ukvarjalo predvsem s politično in pravno zgodovino, pogosto v okvirjih lastne, poveljevalne nacionalne zgodovine. Družbena, gospodarska in kulturna zgodovina srednjega veka so se takrat že uveljavile, srednjeveška urbana zgodovina je bila v povojih. V Istri so takrat nastala prva velika dela domače srednjeveške politične zgodovine in zgodovine srednjeveških oblastnih struktur (De Franceschi, 1879; Benussi, 1897; Mayer, 1907; De Vergottini, 1924; De Vergottini, 1926), mesta so imela v njih postransko vlogo. Domožnanstvo je dobilo velik zagon v drugi polovici 19. stoletja (Kandler 1866; Morteani 1885; De Franceschi, 1904; Caprin, 1905; Del Bello, 1905), poznavanje srednjeveške

1 Pokrajinski arhiv Koper (dalje: PAK) hrani manjši del gradiva nekdanje koprške komune in sicer del, ki je kljub dogodkom leta 1944 ostal v Kopru. Na zvitkih mikrofilmov v ASTs, na katerih je kot poseben fond reproducirano arhivsko gradivo nekdanje koprške komune (ASTs, Comune di Capodistria, secc. XIV-XIX.), ki ni hranjeno v PAK, so oznake ASVe s konca 60-tyh let 20. stoletja. Takrat je bilo gradivo posneto na mikrofilm in od takrat dalje se je selilo med beneško knjižnico Marciana in ASVe. Po predhodnem uradnem priznanju, da omenjeno gradivo obstaja in da je hranjeno v ASVe, smo dr. Bojan Cvelfar, direktor Arhiva Slovenije, mag. Nada Čibej, direktorica PAK, dr. Zdenka Bonin, dr. Deborah Rogoznica, arhivistki PAK, in avtor pričujočega besedila na povabilo Raffaeleja Santora, tedanjega direktorja ASVe, dne 20. junija 2017 obiskali kraj začasne hrambe gradiva in si slednjega tudi ogledali. Gradivo je bilo hranjeno v depojih na sedežu ASVe (Campo dei Frari, San Polo 3002, Benetke), urejeno je bilo skladno s popisom gradiva z začetka 20. stoletja, ki ga je sestavil Francesco Majer in objavil v reviji Pagine Istriane v letih od 1903 do 1908 (Majer, 1903). Stanje gradiva je bilo na pogled identično tistemu, kot ga je v popisu omenjal Majer, na gradivu ni bilo vidnih poškodb, ki bi nastale pozneje. Gradivo so v letih po našem obisku preselili v Mestre, v tamkajšnjo enoto ASVe. Arhivsko gradivo nekdanje koprške komune je dostopno raziskovalcem v glavni čitalnici ASVe po režimu začasnega hranjenja (klasifikacija po Majerjevem popisu; ni del gradiva, ki ga uradno hrani ASVe skladno s svojimi pristojnostmi in ki ga je mogoče najti v katalogih in popisih tam hranjenega arhivskega gradiva). Pričujoči prispevek pišem s hvaležnostjo vsem, ki so se trudili in ki se trudijo, da je obdobje nenavadne nedostopnosti arhivskega gradiva nekdanje koprške komune za nami. Pišem ga tudi v upanju, da bo gradivo kmalu hranjeno v inštituciji s sedežem v Kopru, ki je po mednarodnih arhivskih standardih pristojna za hrambo arhivskega gradiva, nastalega v Kopru in nekdanj hranjenega v Kopru, ter v veri, da bo posledično kmalu dostopno brez posebnosti in restrikcij v dobro Kopra in Koprčanov, živčih v mestu in drugod, kakor tudi v dobro Koprškega ter znanstvene in druge javnosti.

Slika 1: Koprski urbani areal v 14. stoletju in njegova primerjava s sočasnimi urbanimi areali Trsta, Pirana, Zadra in Dubrovnika (karto izdelal David Kabalin).

zgodovine istrskih mest je z njim zelo napredovalo. Kot poglavitni zgodovinski viri so bile takrat v rabi predvsem listine in ob njih pravni in narativni viri. Istrski zgodovinarji so pri svojem delu izdatno uporabljali Codice Diplomatico Istriano, zbirko listin za istrsko zgodovino, ki jo je zbral in uredil veliki tržaški, istrski zgodovinar Pietro Kandler (CDI). Uporabljali so tudi listine iz drugih tovrstnih zbirk, sploh zbirko Acta et diplomata e R. tabulario Veneto, ki jo je uredil Antonio Stefano Minotto (Minotto, 1870), in arhivsko gradivo podobnega značaja, ki so ga hranili v Beneškem generalnem arhivu, predhodniku ASVe, predvsem dukale, odredbe Senata, terminacije, mirovne pogodbe. Tudi dela, ki so obravnavala srednjeveško zgodovino istrskih mest, so temeljila predvsem na tovrstnih virih. Hranjeno v domačih municipalnih arhivih pri tedanjih raziskovalcih istrskega

srednjega veka ni vzbujalo velikih pričakovanj: ob listinah, ki so urejale odnose z nadoblastniki, cerkvenimi oblastmi ali z bližnjim visokim plemstvom in ob dokumentih, ki so urejali pravna razmerja, predvsem statutih, so v njih našli bore malo, kar bi po njihovem mnenju koristilo zgodovinski stroki. Francesco Majer, ravnatelj koprškega občinskega arhiva in mestne knjižnice, je v uvodu v svoj inventar koprškega arhiva leta 1903 pritrdil ugotovitvi Pietra Kandlerja, da Koper ni bogat s srednjeveškimi listinami in da so koprski arhivski „dokumenti, ki so za nas najpomembnejši“, izgubljeni. Kandler je pri tem imel v mislih domnevni arhiv listin istrskih mejnih grofov. Ta arhiv naj bi nastal Kopru kot v osrednjem istrskem mestu pred obdobjem beneške oblasti, v njegovih časih naj bi se nahajal nekje v Benetkah (Majer, 1903, I, 147). Poznavanje nastanka in strukture srednjeveških komunalnih arhivov in s tem zavedanje, da je iskanje takšnega arhiva v starodavnih arhivih mest jalovo početje, se je pričelo razvijati pozneje, v prvih desetletjih 20. stoletja. Dve desetletji po koprskem arhivskem inventarju je bil objavljen piranski kartular, *Chartularium Piranense – Raccolta dei documenti medievali di Pirano*. Zgodovinar Camillo de Franceschi, njegov avtor, je v uvodu piranski komunalni arhiv po pomenu označil za »lokalnega« (CP, VII). Obe videnji pomena domačih srednjeveškega municipalnih arhivov, kot možnega najdišča drugačnega gradiva, kot ga v njih navadno najdemo, in kot kraja hrambe dokumentov, ki nam omogočajo predvsem vzpostavitev mestne biografije (prim. Morteani, 1885) in seznanjanje z lokalno zgodovino in zanimivostmi (prim. Caprin, 1905), sta skladni z doživljanjem pomena zgodovine srednjeveških mest za poglavitne zgodovinske tokove v njunih časih (Ewen, 2016, 12–13). Vse do uveljavitve gospodarske zgodovine srednjega veka in z njo videnja mest kot pomembnega srednjeveškega gospodarskega fenomena, je historiografsko ukvarjanje z zgodovino manjših srednjeveških mest (do 10.000 prebivalcev v poznem srednjem veku), redko presegalo okvir domoznanstva in lokalne zgodovine.

Evropsko in svetovno zgodovinopisje je po drugi svetovni vojni znatno napredovalo v preučevanju evropske srednjeveške družbe in takrat se je pričela zgodba o (s)poznavanju in spoznavnosti srednjeveškega Kopra zaradi nedosegljivosti arhiva koprške komune zapletati. Historiografsko raziskovanje srednjega veka se je pod vplivom drugih znanosti usmerilo v širok spekter tem iz evropske družbene in gospodarske srednjeveške zgodovine. Novi metodološki pristopi, nove oblike raziskovanja in predvsem ukvarjanje z novimi, do takrat nenačeti temi in tematikami, so postali mogoči s sistematičnim preučevanjem in uporabo virov, ki so bili pred tem v uporabi zgolj sporadično in zato pred tem niso mogli izpričati svoje velikanske vrednosti. V ta nabor virov sodi tudi gradivo srednjeveških municipalnih arhivov, sploh arhivov velikih komun na severu Italije in ob njih tudi arhivov komun na vzhodnojadranski obali. Akti, ki so nastali kot del poslovanja upravnih in sodnih organov mest, so dajali osnovo preučevanju različnih ravni funkcioniranja srednjeveške urbane družbe. Notarski spisi so ob tem omogočili temeljit vpogled v kolektivno in zasebno gospodarsko delovanje srednjeveškega mestnega človeka,

kakor tudi v njegovo javno in zasebno življenje, imovino, domovanje, socialno mreženje, karitativnost in končno umiranje. Isto je veljalo za preučevanje mestom pravno in upravno pripadajočega podeželja ter okolij, od koder so ljudje v mesto prihajali po poslih in kjer ni bilo tako obsežnega, javno hranjenega beleženja civil-nopravnih zadev. Preučevanje notarskih spisov, v primeru Istre predvsem vicedominskih knjig, v katere so vicedomini, posebni visoki komunalni funkcionarji, od prvih desetletij 14. stoletja dalje vnašali vsebino notarskih aktov oz. instrumentov (Gestrin, 1965, 8–9; Darovec, 1994, 99–100), se je razmahnilo zlasti od 60-tih let 20. stoletja z vzponom ekonomske zgodovine predmodernih obdobj. Zgodovinarje so takrat začeli zanimati medregionalni gospodarski tokovi in kvantiteta teh tokov, posledično tudi gospodarska in družbena podoba krajev, vpetih v tovrstne tokove v srednjem veku. Srednjeveški Koper ni bil deležen zgornjega napredka. Arhiv koprške komune je bil nedostopen, tovrstno raziskovanje je bilo takorekoč nemogoče. Slovensko zgodovinopisje se je takrat začelo intenzivno zanimati za arhivsko gradivo, ki so ga v srednjem veku ustvarili v manjši piranski komuni in ki je bilo, za razliko od arhiva koprške komune, dostopno. Piransko gradivo je kar klicalo po objavi in uporabi: vsi bistveni fondi arhiva piranske komune, po katerih je mogoče spoznavati njen ustroj in ekonomsko življenje v njej, segajo v 13. stoletje. Na vzhodnojadranski obali obstaja en sam arhiv, ki piranskega prekaša po količini serijskega arhivskega gradiva iz 13. stoletja in prve polovice 14. stoletja: arhiv takrat med zgodovinarji že slavnega Dubrovnika. Razkorak med poznavanjem srednjeveške piranske družbe in istočasne koprške družbe se je poglobil, poznosrednjeveški Koper je vse bolj postajal postranska tema v slovenskem in širšem regionalnem zgodovinopisju (Mlacović, 2011, 167–172). Strokovnjaki s področja urbanizma, konservatorsta in umetnostne zgodovine so po drugi strani v preučevanju poznosrednjeveškega Kopra dosegali velik napredek (Hoyer, 1989; Lavrič, 1989; Žitko, 1989; Bernik, 2000).

Zanimanju za ekonomsko zgodovino je v 70-tih letih 20. stoletja sledilo zanimanje za srednjeveško urbano zgodovino in z njo za urbano morfologijo, ki preučuje mestne podobe, raste in sestavine mesta kot organizma. Slednja se je razvila zlasti v Italiji v navezavi z arhitekturnim snovanjem prenove zgodovinskih mestnih jeder. Metodološka novost, ki so jo razvili italijanski strokovnjaki za urbano zgodovino, je bila tipološka sistematizacija mestnih arhitekturnih prvin in rastrov znotraj zgodovinskih obdobj. Težišče se je nato preselilo na preučevanje mestnih tlorisov, toda ne več zgolj na osnovi načrtov, katastrov in zemljevidov, ampak na osnovi sistematično preučenega municipalnega arhivskega gradiva (Gauthiez, 2004, 76–77). Brez zgodovinskih virov, ki so nastali kot del srednjeveških mestnih arhivov, takšno raziskovanje ni mogoče. Za preučevanje urbane morfologije so nepogrešljivi zlasti notarski spisi z dokumenti, povezanimi s prometom z nepremičninami. Po sledih tega razvoja je na vzhodnojadranski obali zelo napredovala urbana zgodovina srednjeveškega Dubrovnika. Njegovemu urbanemu razvoju v času od 13. do 15. stoletja je danes mogoče slediti na osnovi opravljenega mapiranja podatkov o nepremičninah v nepremičninskih poslih,

sklenjenih pred takratnimi dubrovniškimi notarji.² Spoznavnost srednjeveškega Kopra je s takšnim razvojem historiografskega raziskovanja srednjeveških mest zabredla v še večje težave: z večdesetletno odsotnostjo pglavitnih virov za družbeno, gospodarsko, kulturno in urbano zgodovino mesta ni bilo oteženo zgolj raziskovanje koprške srednjeveške družbene in ekonomske zgodovine, ki bi ji zgodovina bližnjega, manjšega Pirana morala biti pandan, srednjeveški Koper je z njo v času razvoja urbane zgodovine povsem izginil iz zavesti medievlistov kot mesto, vredno večje historiografske pozornosti. V sodobnih delih o regionalni jadranski srednjeveški gospodarski zgodovini in komunikacijah ga bomo iskali zaman, vsa pozornost je usmerjena v Dubrovnik in Zadar ali v velike kopenske trgovske poti severno od Kopra (Mlacović, 2022, 38–39). Njegova elita je skupaj s svojo družbeno in ekonomsko dejavnostjo zgodovinarjem nema, brezimna in neopazna. Njegova urbana podoba je, z izjemo umestitve umetnostnozgodovinskih spomenikov v urbani prostor, morfološko neartikulirana in kot takšna ni zrela za komparacije z morfologijo mest, kjer so tovrstne raziskave bile opravljene. V takšnih okoliščinah, brez temeljitga poznavanja srednjeveške koprške družbene, ekonomske, kulturne in urbane zgodovine, se je bilo treba v Kopru ukvarjati s temami, ki sta jih urbanizem in konservatorstvo nujno potrebovala za relevantno spopadanje s vprašanji urbanističnega snovanja in spomeniškega varstva v mestu.

Med temami, povezanimi s koprsko poznosrednjeveško urbano zgodovino je največ pozornosti požela problematika koprškega mestnega obzidja. Z njim sta se ukvarjala umetnostni zgodovinar in konservator Emil Smole (Smole, 1957) ter arhitekt in urbanist Darko Likar (Likar, 2009; Likar, 2010; Likar, 2013). Z njegovo podobo v zgodnjem novem veku se je ukvarjal Salvator Žitko, izhajajoč pri tem iz načrta mesta Kopra in njegovih utrd, ki ga je leta 1619 izdelal Giacomo Fino (Žitko, 1989). Smole in Likar sta lahko svoja dognanja oprla na staro domoznansko literaturo in predvsem na raziskave urbane podobe poznejšega, zgodnjenovoveškega Kopra. Za razliko od njegove poznosrednjeveške urbane podobe, je bilo mogoče njegovo poznejšo podobo preučevati s pomočjo gradiva

- 2 Zgodovinarjem, ki so se v 70-tih in 80-tih letih 20. stoletja ukvarjali z ekonomsko zgodovino srednjeveškega Dubrovnika, je bila urbana zgodovina samega mesta precej tuja. Zavesti o pomenu urbane podobe mesta je bilo več pri arhitektih in umetnostnih zgodovinarjih, njih je zanimala predvsem tranzitna trgovina mednarodnih razsežnosti ter vprašanja povezana z njo: organizacija trgovine, tipi in količina blaga, trgovci, trgovske poti. Ta gospodarska dejavnost jih je pogosto zanimala kot ekonomska zgodovina tistih srednjeveških političnih entitet, ki so jih doživljali kot predhodnice lastnih nacionalnih držav oz. političnih tvorb. Dubrovniško urbano zgodovino sta zasnova konservator Lukša Beritić z delom *Urbanistički razvitak Dubrovnika (l. 1958) in umetnostna zgodovinarica Marija Planić-Lončarić z delom Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike* (l. 1980). Velik napredek je bil dosežen s preučitvijo dubrovniške družbene zgodovine v 90-tih letih 20. stoletja in z objavo knjige nepremičnin Dubrovniške komune od 13. do 18. stoletja (Benyovsky Latin & Zelić, 2007). Iz nje je postal jasen ne samo obseg komunalnega nepremičnega premoženja, ampak tudi proces privatizacije javnih objektov in površin. Rezultat mapiranja arhivskih podatkov v Dubrovniku je razviden na spletnih straneh projektov Ducac, [www.https://ducac.ipu.hr/project/](https://ducac.ipu.hr/project/) (zadnji dostop: 2022-08-18) in Urbes, [www.http://urbes.s2.novenaweb.info/](http://urbes.s2.novenaweb.info/) (zadnji dostop: 2022-08-18).

številnih beneških uradov, sploh tistih, ki so bili zadolženi za načrtovanje, izgradnjo in obnovo fortifikacij po vsej državi. Tako zasnovana dognanja so jima bila osnova za retrograden, težaven in negotov pogled proti srednjemu veku. Tega so lajšali pregledi koprške srednjeveške zgodovine, kot jih je bilo mogoče sestaviti brez zgodovinskih virov iz nedosegljivega komunalnega arhiva (Semi, 1975; Žitko, 1989a), kakor tudi rezultati sočasnih arheoloških in konservatorskih raziskav koprskih srednjeveških objektov (prim. Cunja, 1989; Cunja, 2001; Hoyer, 1989). Emil Smole je leta 1957 v članku o mestnem obzidju Kopra zapisal, da se je urbani koncept srednjeveškega Kopra razvijal tako, da so na temenu otoka rasla upravna poslopja in plemiške palače, ob robovih pa revne hišice kmetov-paolannov in ribičev. Po njegovih besedah bi se naj koprsko mestno obzidje pomaknilo na skalnati rob otoka, na katerem je zraslo mesto, že v času prodiranja Slovanov (Smole, 1957, 26). Darko Likar je na terenu analiziral zaznavna pasova mestnega obzidja, zunanjega in notranjega. Zunanji pas, ki je dočakal čas prvih fotografij, je bil znan z novoveških načrtov, ti so bili temeljito analizirani (Žitko, 1989; Likar, 2009). Notranje obzidje je bilo težje identificirati in težje mu je bilo določiti čas nastanka. Domneval je, da sta obe že stali v obdobju, ki ga je zamejil z letnicama 1186 in 1279, torej v času od najstarejše danes znane omembe koprške komune in do leta, ko je beneški senat po vdaji Kopra odredil porušenje dela koprškega obzidja (Likar, 2009, 319–320). Če bi obe obzidji že stali v času do leta 1186 in če bi bilo starejše obzidje postavljeno v času slovanskega prodiranja v Istro, bi to pomenilo, da je odločitev za gradnjo ti. zunanjega obzidnega pasu, ki je opasal svojih 38 hektarjev mestnega prostora, lahko padla kadarkoli v časovnem intervalu dobrih 400 let, toda še zmeraj v obdobju zgodnjega srednjega veka, z možnostjo, da se je to zgodilo v visokem srednjem veku. Takšna datacija nastajanja koprškega mestnega obzidja je še danes splošno sprejeta (prim. Čebrov Lipovec, 2020, 222).

MESTNA VRATA IN MESTNE PORTE

Ukvarjanje s srednjeveškim koprskim obzidjem je terjalo tudi ukvarjanje z mestnimi vrati, portami, kot s pomebno prvino mestnega obzidja in kot s pomebnim elementom urbane podobe srednjeveškega mesta. Teh je bilo po številnih poročilih dvanajst in treba jih je bilo tako ali drugače umestiti v obe koprski mestni obzidji. Oba avtorja, ki sta se ukvarjala z obzidjem, Smole in Likar, sta se ob zgoraj naštetem za identifikacijo in umestitev mestnih vrat v mestni prostor uporabila tudi dostopne izdaje koprskih komunalnih statutow iz leta 1423. V prvem členu njegove četrte knjige naj bi bila naštetna imena vseh takratnih dvanajst mestnih vrat (Likar, 2019, 279). Osemnajsti člen njegove tretje knjige naj bi govoril o njihovih ključarjih (Smole, 1957, 34–35). S premikom fokusa od perimetra obzidja proti mestnim vratom trčimo ob problematiko koprskih port, ki pa srednjeveškim Koprčanom niso bila zgolj koprška mestna vrata, ampak tudi mestni predeli, enako pomembna prvina urbane podobe njihovega mesta kot sama mestna vrata. Stvari so se začele zapletati, namreč

oba člena statuta govorita prav o teh portah, nobeden od njiju ne omenja mestnih vrat, kaj šele njihovih morebitnih ključarjev. Govorita o načelnikih (caviderii) mestnih predelov srednjeveškega Kopra in o tajnih, zaupnih nadzornikih (guardiani celati) ter o njihovih razmerjih do komunalnih oblasti.³

Že iz termina, ki so ga srednjeveški Koprčani uporabljali za poimenovanje domačih mestnih predelov, je razvidno, da je med njimi in med mestnimi vrati, portami, kot bistvenim sestavnim delom mestnega obzidja, obstajala neposredna in zelo tesna zveza. Zamenjava port, mestnih predelov, s portami, mestnimi vrati, je bila lahka in napačno dojetje določil koprskih statutow, ki govorijo o portah, zato ne preseneča. Slednje zagotovo ni bilo posledica nepoznavanja Kopra in njegove zgodovine, oba avtorja sta ga poznala na način, ki je bil zgodovinarjem dolgo nedosegljiv, skozi preučene ostaline v mestu samem. Sugestivna domoznanska literatura je, ko je šlo za porte, govorila predvsem o mestnih vratih (Caprin, 1905, 171–194; Venturini, 1906, 30–39), ki so bila ena vidnejših arhitekturnih znamenitosti in dokaz starodavnosti mest, in ne o mestnih predelih. Porte, mestne predele, je obravnavala kot akcidenčen element v urbanem razvoju mesta v srednjem veku. Obravnavala jih je predvsem kot prostorsko komponento podobe mesta, kot dele mesta, nahajajoče se ob mestnih vratih in poimenovane po njih kot njihove pritlikline brez posebne vloge v srednjeveški mestni družbi. Bile so dojete primordialno, kot nastale v nedoločljivi davni, kot obstoječe od nekdaj ob mestnih vratih, ki so na svojem mestu tudi od nekdaj. Postavljanje njihove geneze v natančen čas se je zdelo nebitveno za razumevanje srednjeveške zgodovine mesta in njegovega urbanega rastra. Bile so obravnavane kot zanesljivo davna prostorska realnost, ki

- 3 Osnova Smoletovi domnevi, da so bili kavideriji koprskih port ključarji mestnih vrat, je bila stara teza koprškega škofa Paola Naldinija iz njegovega koprškega cerkvenega krajeписа, da je izraz caviderius pravzaprav popačenka besede chiavediere, ključar (Naldini, 1700, 156). V Caprinovem priročniku o istrski zgodovini je bilo tej tezi pritrjeno. Poročila iz 16. stoletja so dejansko omenjala kaviderije, ki so takrat skrbeli za zaklepanje vsak svojih mestnih vrat. Tako je bilo do konca 16. stoletja, ko je za odpiranje in zapiranje vseh mestnih vrat postal zadolžen en ključar z letnim plačilom 36 liber (Caprin, 1905, 193; Venturini, 1906, 94). Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae navaja, da je kaviderij claviger civitatis portarum in se pri tem sklicuje na koprške, piranske in izolske statute (Lexicon, 1973, 198–199). Kaviderijem namenjen osemnajsti člen tretje knjige koprskih statutow iz leta 1423 ne omenja tovrstnih nalog in s svojo vsebino ne daje osnove za sklepanje o poznosrednjeveških kaviderijih kot ključarjih mestnih vrat. Isto velja za piranske in izolske statute, zato je sklicevanje na odredbe teh statutow napačno. Menim, da je zgornja etimološka izpeljava izraza caviderius iz izrazov chiavediere in claviger vprašljiva. Za razliko od impozantnega Caprinovega dela *Istria Nobilissima*, je zelo kratek sestavek Pietra Kandlerja o koprskih portah v glasilu istrskega domoznanskega društva ostal neopažen. Veliki istrski zgodovinar je v njem pojasnil, kaj so bili koprski kavideriji: isto, kot so bili v Trstu Caporioni oziroma Capi Contrađa, načelniki mestnih predelov, osebe na čelu port, sosesk (Kandler, 1904, 246). Ali so ti v poznem srednjem veku pri sebi imeli ključe mestnih vrat in ali je tudi to bilo njihovo poslanstvo, ne vemo. Tudi Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae ob prvi navaja še drugo razlago, da gre pri kavideriju lahko za načelnika mestnega predela, parti civitatis praepositus. Ta razlaga je bližja duhu zgornjih omenjenih virov, iz kateri je razvidno, da so te osebe na čelu svojih sosesk. V srednjeveškem Rimu so na čelu mestnih predelov bili caporioni oz. capi de rioni. Menim, da je treba etimološko rešitev za koprške in piranske kaviderije iskati v tej smeri. Koren besede caviderius bi lahko izhajal iz besede caput oz. capo, beneško cao, množinsko cai in ne iz besede clavis (primer Cai de Cuaranta, oz. Capi de Quarantia, načelniki štirideseterice).

pa je bila kljub temu gnetljiva: porte, mestne predele, je bilo mogoče označiti tudi za rione ali kontrade, mogoče jih je bilo poimenovati z različnimi, zamenljivimi imeni (prim. Cernaz, 2008; Mavrič, 2020, 150–163).

Mestni predeli so bila pomembna prvina družbene organizacije v poznosrednjeveškem mestu, bili so nasledek organizacije obrambe mesta v zgodnjem in razvitem srednjem veku. Nastali so s členitvijo mestnega prebivalstva na vojaška moštva. Ta členitev je bila teritorialna, vsako moštvo, bandus, schola, numerus, je skrbelo za svojo sekcijo obzidja in njej pripadajoča mestna vrata. V južnoevropskih mestih je izhajala iz rimske, oziroma bizantinske vojaške organizacije (taxiarchie), prirejene za mesto v obliki vzpostavitve mestnih milic (Giudoni, 1991, 358–365; Heers, 2018, 362). Njihovo običajno število je bilo dvanajst, v mestih severne Italije se je za njih v zgodnjem srednjem veku uveljavil izraz horae, po dvanajstih urah dneva (ob dvanajstih urah noči). Takšna organizacija mesta je sovpadala s srednjeveškim oziranjem proti nebu tako v astrološkem kot tudi v religioznem, bibličnem smislu. Število dvanajst je imelo v krščanstvu posebno vlogo: dvanajst rodov Izraela, dvanajst apostolov in nenazadnje nebeški Jeruzalem s svojimi dvanajstimi vrati, kot nedosegljiv ideal pri gradnji mest (Guidoni 1978, 93; Guidoni 1991, 62). Tudi členitev mesta na četrti je povezana tako z rimsko tradicijo urejanja mesta kot s krščansko simboliko. Ortogonalnost in koncentričnost urbanih površin, kjer je bil stik glavnega dekumana in glavnega karda točka, iz katere se je mesto radialno širilo, sta bili reafirmirani preko prenosa simbolike križa na isto matrico (Guidoni, 1978, 93). Obe delitvi sta navadno sovpadali, veljali sta za estetski princip. Mesto je bilo treba urediti po vzoru na nebeški Jeruzalem, kjer se je na vsaki od štirih strani obzidja nahajalo troje vrat. Takšna ureditev je veljala za največja mesta, med njimi za Rim, ki se je v 11. stoletju delil na dvanajst regiones in za Raveno, ki se je delila na dvanajst partes. V mestih na severu se je za mestne predele uveljavilo poimenovanje pod lanogbardskim vplivom, waita, straža (Guidoni, 1978, 94; Heers, 2018, 363). V visokem srednjem veku so tako izoblikovani mestni predeli lahko prevzeli ime mestnih vrat, osrednjega cerkvenega objekta v predelu ali ime poglavitne aristokratske rodbine, ki je v svojem delu mesta skrbela za organizacijo moštva za stražo in obrambo obzidja. V Firencah in v Bologni, kjer so tudi poznali delitev na dvanajst predelov, so se z rastjo mesta v 11. in 12. stoletju ter s posledično gradnjo novega obzidja, razvile štiri velike četrti, poimenovane porte. Ta izraz za četrti se je izoblikoval s tesno navezanostjo njihovega prebivalstva kot skupnosti, soseske, na poglavitna, njej zaupana mestna vrata. Ta navezanost se je utrjevala tako z obrambnimi, kakor tudi s skupnimi fiskalnimi obveznostmi do mesta. Porta, skupnost, je skrbela za cerkvene objekte v porti, svoji četrti. Po teh so porte v Firencah in Bologni tudi dobile svoja imena (Heers, 2018, 363–364). Z utrditvijo komunalne ureditve v 13. stoletju so se fiskalne obveznosti sosesk, povezane z obrambo in z vzdrževanjem cerkvenih objektov, obdržale in se utrdile, obrambne obveznosti pa so se spreminjale iz neposrednih v posredne. Velike komune so poskrbele za profesionalizacijo obrambe. Komune, ki so bile od velikih odvisne,

kot je to bil primer Kopra od leta 1279 dalje, so morale svojo obrambo strukturno podrediti interesom zaščitniške nadoblasti. Porte so se takrat kot teritorialno zasnovane skupnosti, kot *vicinanciae*, soseske, s fiskalnimi obveznostmi in z močno identiteto, vezano na lastno cerkev, obdržale, niso pa več bile tako tesno povezane z mestnim obzidjem kot pred stoletji. Takšne porte, *vicinantie*, so se v primeru Kopra znašle v dveh določilih koprskih komunalnih statutow.

Pomen mestnih predelov za družbeno organizacijo mesta se je začel zmanjševati v zgodnjem novem veku, z vzpostavitvijo centralizirane države, ki je mestom odvzela velik del nekdanje avtonomnosti. Beneška srednjeveška nadvlada nad mesti zunaj lagun je temeljila na vzpostavljanju tesnih odnosov s peščico zelo lojalnih in vplivnih pripadnikov lokalne elite, v koprskem primeru z delom vplivnega domačega plemstva. Ti so v zameno za zagotavljanje lojalnosti Benečanom, preko svojih klientel ter od njih gospodarsko in drugače odvisnega mestnega in podeželskega prebivalstva, prejeli posebne privilegije, t. i. gracije (*grazie*). Skupaj z rektorjem in njegovimi ljudmi so tvorili mrežo, ki je dejavno nadzirala rivale Benetkam lojalnega lokalnega plemstva. Rivalstvo velikih rodbin je bilo v srednjeveških mestih vedno prisotno. Tisti, ki so imeli svoje interese drugod, so bili izrazito nenaklonjeni aktualnim nadoblastnikom. Rektor mesta in komune (v koprskem primeru podestat in kapitan), navadno beneški plemič, ki je mestu in komuni načeloval v imenu Benetk, je imel ob sebi razmeroma majhno vojaško spremstvo. Njegovo varnost je zagotavljala predvsem prisega meščanov podrejenega mesta, sploh pa domača elita, ki je bila družbeni steber komune ter njenih civilnih in vojaških vzvodov oblasti. Da je pri priseganju prebivalstva porta, soseska, imela vidno vlogo, je razvidno npr. iz 8. člena prve knjige statuta piranske komune z določilom, da mora kaviderij poskrbeti, da so vsi iz njegove porte (*omnes homines de sua porta*) dali zaprisego piranskemu podestatu v osmih dneh od njegovega prihoda v Piran oziroma od njegovega nastopa na ta položaj (STPI, 133).

Koprski statuti iz leta 1423 so nastali na enak način kot prvi koprski statuti iz 13. stoletja, ki pa se niso ohranili: niso nastali v trenutku, bili so kompilacija davno zapisanega običajnega prava ter bolj ali manj starih statutarnih in drugih odredb.⁴ Porte najdemo v 18. členu njegove tretje knjige (STKPa, 110vo–111ro; STKPb, 139), kjer jih je izrecno omenjenih osem, s pridatkom „in druge porte“ (... *aliarum portarum...*), in v prvem členu 4. knjige, kjer so poimensko našteje vse

4 V tekstu navajam člene na mestih v primerku koprskega statuta, ki se nahaja v ASVe in ki na platnicah nosi oznako, da gre za statut iz leta 1380. Gre za primerek, ki nosi žig knjižnice koprške gimnazije in ki se je svojčas nahajal v hrambi koprskih frančiškanov, v njihovi zakristiji, najbolj varnem mestu za javne dokumente izjemne vrednosti za skupnost. V Kopru je že dolgo pogrešan. Žal se je izkazalo, da ne gre za statut iz leta 1380. Pietro Kandler je na notranji strani njegove sprednje platnice zapisal: "Originale libro del statuto di Capodistria compilato nell' anno 1380, sancito dal Principe Veneto dieci anni più tardi. Memorabile e prezioso per essere l'unico esemplare delle leggi statutarie di Capodistria che ricominciarono a compilarsi cento anni prima e stampati piu tardi. Capodistria 18 Aprile 1858". Primerek nosi signaturo 106a, kar se sklada s signaturo v Majerjevem dodatku k popisu arhivskega gradiva koprške komune iz leta 1926, ki ga hranijo v PAK-u (Majer, 1926). Res je, da so številne statutarne odredbe v njem nastale v začetku 14. stoletja, ni pa v njem jasno razvidne osnove, po kateri je mogoče sklepati, da bi do kompilacije prišlo leta 1380.

porte (STKPa, 129ro–130ro; STKPb, 161–162). Določbi členov, ki omenjata porte, nista iste starosti. Člen iz četrte knjige omenja tajne nadzornike port (guardiani celati), ki jih imenujejo podestat in „njegovi“ sodniki. Ta dikcija in vsebina člena nakazujeta, da je bila odredba v uporabi v 14. stoletju, ko so Benečani vpeljali mehanizme za trden nadzor nad mestom, ki se je Benetkam uprlo (Cesca, 1882). Koprski podestat je po lastni presoji imenoval koprške sodnike, ki so tako „njegovi sodniki“ (...et suos iudices...) (Cesca, 1882, 120). Naloga tajnih nadzornikov, ki naj jih podestat in sodniki izberejo po lastnem videnju izmed poučenih, najboljših in najbolj kompetentnih mož v vsaki porti, je bila dnevno naznanjati povzročitelje škode v njihovem mestnem predelu. Kancelar podestata je moral te naznanitve v roku treh dni zapisati v svoje knjige, stekel je postopek soočenja obtoženca s sodiščem, podestatom in sodniki. V vsaki porti je bilo več tajnih nadzornikov, v treh so bili štirje, v treh trije in v šestih po dva. Njihovo število je zagotavljalo tajnost ovadb in učinkovitost sistema ovajanja. Mandat tajnih nadzornikov port se je začel s prvim marcem, torej z beneškim novim letom (Mos Venetus), kar je ob vsebini člena dodaten argument v prid domnevi, da gre za odredbo, ki so jo zastavili Benečani. Njen namen je daleč stran od dobrobiti Koprčanov, sprejeta je bila v prid varnosti oblastnikov iz Benetk v Kopru, njihovega spremstva, vojaške posadke v mestu in mestnih utrdbah ter Benečanov, živečih v mestu.

Člen iz tretje knjige koprskega statuta, ki omenja porte, je od zgornjega starejši, možno je, da njegova določba izhaja že iz 13. stoletja. V njem se, ko gre za volitve kaviderijev na dan Sv. Petra, sklicujejo na navade iz davnine (consuetudinem antiquam). V Kopru so v poznem štirinajstem stoletju kavideriji ob sebi imeli še masarija, blagajnika. Iz vicedominskih spisov spisov nam je znan primer kaviderija porte Sv. Tomaža, ser Gayma di Stipa, ki je skupaj s ser Lazarjem da Ponte, masarijem vse soseske te porte (tamquere masarius totius vicinantie dicte porte), zbiral sredstva za obnovo cerkve Sv. Tomaža in je v ta namen skupaj z njim sprejel neki legat (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 4). Soseska porte je lahko imela celo lastno posest. Porta Bošedraga jo je imela zunaj mesta, v distriktu. Ser Brandaliso de Palmiro, masarij in prokurator soseske (vicinantie et vicinorum) porte Bošedrage, je v prisotnosti koprskih prebivalcev in članov tamkajšnje soseske (vicinorum dicte porte Buserdaga) ser Rantulfa Maçuchi, Nikolaja de Pascolo, Tibalda, sina pokojnega Marina in Andreja, sina pokojnega ser Henrika iz Chioggie, dal v najem vinograd v koprskem distriktu v zameno za določeno količino vina, ki mu jo je moral najemnik predati vsako leto na veliko soboto (AAMC VN 0007, 462ro).

Beneška republika se je pod vplivom naraščanja moči centraliziranih monarhij po 15. stoletju tudi sama morala spremeniti v močno centralizirano državo. Lokalne zadeve, ki so bile pomembne za funkcioniranje Benetk kot centralizirane države, niso več bile v rokah lokalnih skupnosti in njihovih beneških rektorjev, ampak v rokah centralnih organov države in njim podrejenih centralnih uradov. Odraž tega so npr. tudi najstarejši znani načrti Kopra in njegovih fortifikacij, ki so jih naročali organi centralnih oblasti in ki so nastali po inšpekcijah, ki so jih ti

opravili z lastnimi strokovnjaki (prim. Žitko, 2019). Prve zametke tega beneškega pristopa srečamo v Kopru sicer že v poznem srednjem veku, z nastankom Levjega gradu v 13. stoletju in gradnjo utrdbe Musela ob mestnem obzidju blizu pristanišča Sv. Martina stoletje pozneje, vendar ne na način, da bi to poseglo v organizacijo mestne družbe. V Benetkah so se zavedali, da v strateško pomembnih mestih, sploh v tistih, ki so sama imela tradicijo hegemonije nad drugimi in ki so bila uporniška, kot sta to bila napr. Koper in Zadar, prisege in gracije niso bile dovolj za zagotavljanje varnosti njihovih nameščencev in v mestu živečih Benečanov. Na strateške vhode v pomembna podrejena mesta so postavljali močno utrjene objekte (kaštele) z lastno, od mesta neodvisno vojaško posadko. Odraž sprememb organizacije mesta kot političnega telesa v času razvoja novoveške centralizirane države je na primeru Kopra prej omenjena sprememba hrambe ključev mestnih vrat s konca 16. stoletja. Ključi so pristali v rokah ene osebe brez obrambnih pristojnosti, v rokah uslužbenca pod striktno podestatovo kontrolo (Caprin, 1905, 193). Takšen razvoj dogodkov je dokaz, da so mestni predeli, porte, v tem času hitro izgubljali vlogo političnega faktorja v mestu. Raziskave, ki jih brez dosegljivega komunalnega arhiva ni bilo mogoče opraviti, bodo pokazale, kakšno vlogo so v procesu spreminjanja vloge in podobe koprskih port imele epidemije in kakšno hkratno pešanje gospodarske moči ter zmanjšanje števila koprskega in regionalnega (istrskega) prebivalstva v zgodnjem novem veku. Identifikacija manjštevlnega mestnega prebivalstva z lastno porto, zaznamovano s predrugačeno urbano matrico in rabo urbanega prostora kot v poznem srednjem veku, je takrat morala že prehajati v obliko, kot jo poznamo v 19. stoletju in pozneje, ko je mesto z modernizacijo močno spremenilo svojo podobo (prim. Čebrov Lipovec, 2020). Porta je skozi zgodnji novi vek postajala soseska, zaznamovana s pripadnostjo istemu družbenemu sloju (npr. paolani) ali isti profesionalni skupini (npr. ribiči). Tako transformirane mestne soseske so dočakale 19. stoletje, čas uradniške države, ki je na porte gledala kot na prostorsko komponento mesta. V njih je videla rione, oziroma rajone, prostor, v katerem živi ohlapna soseska in ne trdno, zapriseženo sosesko, ki zaseda določen prostor v mestu, kot je to bilo v srednjem veku. Njihovo površino in njihove meje je bilo smiselno podrediti portam kot nasledku tradicionalne organizacije mesta. Takšno pojmovanje port je sovpadalo z nastankom prvega istrskega znanstvenega domoznanskega čtiva. Avtorji domoznanskih del so portam, kot so jih poznali v svojem času, ravno zaradi trdoživosti tega davnega izraza, želeli vtisniti pečat nespremenljive stalnice v zgodovini mesta. V portah so videli vez z davno mestno preteklostjo.

ENAJST KOPRSKIH RIONOV

Domenico Venturini je leta 1906 v svojem zgodovinskem vodiču po Kopru (*Guida storica di Capodistria*) v takšnem duhu uporabil koprskie mestne predele kot rdečo nit, kako premišljeno in poznavalsko predstaviti mesto. Zanje je uporabil sodobno poimenovanje rioni. V Kopru je obstajalo enajst rionov. V

svojem vodiču jih je predstavil v smeri urinega kazalca od riona San Martino (Sveti Martin) na skrajnem zahodu mesta, preko rionov Zubenaga, Porta Isolana, Busàrdaga (Bošedraga), San Pietro (Sv. Peter), San Tomaso (Sv. Tomaž), Ognisanti (Vsi sveti), Pusterla, Ponte Piccolo (Mali most), Porta Maggiore (Velika vrata) do riona Bracciuolo, ki je ležal južno od prvega opisanega riona. Predstavil jih od ulice do ulice skupaj z njihovimi zgodovinskimi zanimivostmi. Ti rioni so skupaj tvorili celotno mesto. Poglavitne mestne javne površine so bile del rionov, Stolnični trg s Pretorsko palačo (Piazza del Duomo) je bil del riona Bracciuolo, trg Brolo je sodil v rion Ognissanti, nekdanji Mali Brolo na severu mesta v rion Porta Isolana in trg ob Mudinih vratih na jugu mesta v rion Ponte Piccolo. Čeprav so predstavitve rionov sledile poglavjema o (politični) zgodovini Kopra in o njegovi starodavni podobi z mestnim obzidjem v ospredju, avtor simptomatično ni iskal stičnih točk med mestno zgodovino in starodavno delitvijo mesta na mestne predele (Venturini, 1906, 39–123).

Uradniška država je vpeljala fiskalni sistem, ki je temeljil na davčni obveznosti posameznika in njegovega nepremičnega premoženja, popisanega in vizualno spoznavnega s pomočjo hišnih števil in natančnih katastrskih map. Rioni, oziroma rajoni, uradniško, fiskalno, katastrsko gledani mestni predeli, so bili del modernega pogleda na starodavno mesto. Seštevek rajonov je bil enak površini celotnega mesta, obdavčenega po principih uradniške države. Obdavčenega mesta, ki ga najbolje spoznamo, če se sistematično sprehodimo od davčnega zavezanca do davčnega zavezanca, od parcele do parcele oziroma vodniško od rajona do rajona v smeri urinega kazalca in tam od ulice do ulice, kjer se srečamo s kuriozitetami, ki domače prebivalstvo povezuje s preteklostjo. Navezanost na lasten rajon, poln kuriozitet, ki ga naredijo za samosvojega, je skozi sentimentalne spomine na stare čase, sploh na romantično otroštvo na ulicah, ki so segali generacije in generacije nazaj, legitimizirala vizijo nespremenljivosti port in njihovega povsem enakega značaja v predmodernih časih. S hitro spreminjajočim se moderniziranim svetom in mestom je nostalgija predstavljala vez z lastnimi koreninami, ki so bile vsajene globoko v nekdanji svet lastnega rajona. Ti so bili le še tradicionalno, ljudsko, malodane sramežljivo, a vsekakor ljubkovalno poimenovani porta in ne rajon. Najbolj očiten primer preobrazbe porte in identitete njenega prebivalstva od srednjega veka do začetka moderne dobe je porta Bošedraga. Domoznastvo ji je vse od 19. stoletja pripisovalo večji značaj tipično ribiške soseske, soseske skromnih, pridnih in dobrih ljudi, ki so se pod zaščito sv. Andreja od davnine preživljali z eno bazičnih, a v njihovih časih vse prej kot donosnih gospodarskih dejavnosti (Tedeschi, 1903, 25; Venturini, 1906, 69). Pod vplivom domoznanstva je enak pogled nanjo, kot na tradicionalno romantično zasanjani mestni predel ribičev, prevzela domoljubna publicistika (Cernaz, 2008, 37). Pod istim vplivom je strokovna javnost takšno porto Bošedrago postavila globoko v srednji vek (Hoyer, 1989, 74). Iz zgodovinskih virov, ki so nam po dolgih desetletjih spet na voljo, je razvidno, da je bila porta Bošedraga v 14. stoletju vse prej kot revna, zaspana in idilična koprška ribiška četrt.

POZNOSREDNJEVEŠKI KOPER V SPISIH DOMAČIH VICEDOMINOV

Če koprške porte iz spominov niso bile identične s tistimi v poznem srednjem veku ne po vlogi v mestu, ne po pomenu zanj, kakor tudi ne po svojem značaju, se poraja vprašanje, kakšno mesto je poznosrednjeveški Koper pravzaprav bil in kako so vanj vpete porte funkcionirale kot vicinanciae in kot mestni predeli. Najstarejše ohranjeno koprsko komunalno arhivsko gradivo, ki je serijske narave, knjige koprskih vicedominov od leta 1382 dalje, priča o tem, da je bil poznosrednjeveški Koper po magnitudi svojega gospodarstva, dinamičnosti gospodarske dejavnosti, vpetosti slednje v širše ekonomske tokove, po sestavi, moči in družbeni podobi svoje elite, po številu in raznolikosti prebivalstva, atraktivnosti za priseljence, po obsegu in naravi dela komunalne pisarne in nazadnje tudi po svoji urbani podobi povsem primerljiv s poznosrednjeveškima Zadrom ali Dubrovnikom, ki v zgodovinopisju veljata za največji, kakor tudi za ekonomsko in politično najuspešnejši takratni vzhodnojadranski mesti. Koprška vicedomina Simon de Victor in Lazar Ponzello sta med letoma 1382 pa do konca 14. stoletja v svoje knjige, ki skupaj za to obdobje obsegajo dobrih 2800 folijev, vnesla vsebino več kot 10.000 notarskih instrumentov, pravzaprav je verjetnejši dvakratnik tega števila.⁵ Na osnovi pregledanih približno 8000 notarskih instrumentov, vnesenih v njune knjige, je mogoče reči, da je bila večina poznosrednjeveškega koprškega ekonomskega življenja povezana s preskrbo Benetk, enega največjih evropskih srednjeveških mest, z osnovnimi dobrinami, z vinom, soljo in oljčnim oljem na veliko in ne s pomorsko tranzitno trgovino, kot je to bilo v primeru Dubrovnika in v veliki meri tudi Zadra. Funkcija poznosrednjeveškega Kopra in njegovega distrikta kot bazičnega oskrbovališča Benetk, ki je vsega dan plovbe stran premogel najboljše logistično infrastrukturo in dobrine za dnevno oskrbo

5 Ocenjevanje vsebine, narave in obsega zapišanih v koprskih vicedominskih spisih s konca 14. stoletja utemeljujem na osnovi opravljenega pregleda sledečih vicedominskih knjig: AAMC VN 001 (delno, 234 folijev), AAMC VN 005 (10 folijev), AAMC VN 007 (421 folijev), AAMC VN 008 (delno, 120 folijev), AAMC VN 010 (310 folijev) in AAMC VN 012 (delno, 250 folijev), skupaj 1035 folijev s približno 8000 vnosi notarskih instrumentov, kar je dobra tretjina ohranjenih tedanjih vicedominskih in notarskih spisov. Po natančnejšem pregledu bo znano, če je teh knjig morda bilo še več in posledično, če so ohranjene knjige celota ali samo del nekdanje celote. Pregled ni bil opravljen na originalih, uporabljene so bile reprodukcije mikrofilmov, shranjenih v ASTs. Ker so najstarejše koprške vicedominske knjige malodane povsem nedotaknjene kot zgodovinski vir in zato skoraj neznane, in ker je Majerjeva klasifikacija gradiva koprške komune, ki ni hranjeno v PAK-u, še veljavna, sem v spisku virov pri enotah gradiva iz arhiva koprške komune dodal tudi zaporedne številke iz Majerjevega popisa.

velemesta, je v zgodovinopisju prezrta.⁶ Da bi lahko pri tem šlo za večstoletno kontinuiteto, dajeta ob drugih virih slutiti že sporazum o beneški zaščiti Kopra iz leta 932, v katerem so se Koprčani zavezali dožu letno podariti 100 amfor vina (CDI, I, 155), in beneška odločitev iz leta 1182, da je mogoče vso sol za prodajo med Premanturo in Gradežem voziti samo v Koper, s hkratno koprsko zavezo dožu varovati beneško trgovanje in imetje (Žitko, 1989a, 41). Če je slednja dokaz ustaljene beneške gospodarske prisotnosti v Kopru, znatne proizvodnje soli in razvitosti koprške trgovske infrastrukture in varnosti, ki jo je lahko trgovcem na veliko zagotavljalo samo močno mesto, je sporazum iz 10. stoletja dokaz davne koprške zmožnosti proizvesti in dobaviti znatne količine vina: tako letna dajatev 2500 l vina, kolikor bi znašalo 100 amfor v antiki ali kar 68.000 l vina, kolikor je sto amfor znašalo v 14. stoletju in pozneje (Darovec, 2000, 520), je bila smiselna samo ob znatno večji vinski proizvodnji. Poleg intenzivne preskrbe Benetk, sta iz spisov obeh vicedominov razvidni še dve prvini koprškega regijskega gospodarstvenega udejstvovanja, vpetost v preskrbo v Trevižanski marki (Benečija) in trgovanje s kvalitetnim tekstilom, namenjenim domačemu tržišču in tržiščema na severu in vzhodu, Habsburškim deželam in Ogrski. Doba, ko se je razmahnila živahna medregionalna trgovina s kožami, se takrat še ni začela (prim. Gestrin, 1965). Kako je bil v drugi polovici 15. stoletja in pozneje vanjo vpet Koper, bodo raziskave šele pokazale.

Družbena sestava in podoba koprškega prebivalstva v poznem srednjem veku sta ob notarsko zabeleženi dejavnosti osnova za zgornjo ugotovitev o vlogi Kopra v regionalnih gospodarskih tokovih. V mestu so bili bolj ali manj trajno nastanjeni številni poslovneži tujega porekla, med njimi so v trgovini prednjačili Janez iz Francije (ser Iohannes de Francia, AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 171)⁷ in Peter z Evbeje (ser Petrus de Negroponte, AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 4, 239),

6 Poglavitna dela gospodarske zgodovine prostora med Jadranskim morjem in Panonsko nižino v času od 13. stoletja do 16. stoletja so nastala v časih, ko še ni bilo zavedanja, da je treba na srednjeveške Benetke gledati kot na kraj izjemno velike porabe živil in drugih dobrin in ne samo kot na nadoblastnika s striktno gospodarsko politiko. Oskrbovanje velemest z živili in energenti je zaznamovalo gospodarsko in družbeno podobo njihove okolice in okoliških mest (Horden & Purcell, 2000, 114), kamor so v primeru Benetk sodila tudi mesta severozahodne Istre. Možnost, da je bila intenzivna ekonomska dejavnost, kot jo kažejo omenjeni viri s konca 14. stoletja, izraz takratne beneške favorizacije Kopra pri trgovanju z zaledjem (prim. Gestrin, 1965, 69–70), sploh v primerjavi s Trstom, ki se je leta 1381 izmaknil nadzoru, je treba dopustiti, a viri, ki jih imamo na voljo za čas pred tem, ne kažejo bistveno drugačne slike. Hkraten pogled na Benetke kot na zatiralca morebitne pomorske trgovine mest pod svojo oblastjo (prim. Gestrin, 1965, 27–29) je ob tem nevzdržen. Pomorska trgovina še zdaleč ni bila najpomembnejša gospodarska dejavnost manjših in srednje velikih obmorskih srednjeveških mest, po pomenu jo je vsekakor presegala oskrba s kabotažo, ki pa zgodovinopisja „mest in komunikacij“, ki je bilo fascinirano z viri o zvezah mest na velike razdalje, ni pritegnila kot tema (Horden & Purcell, 2000, 144–145).

7 Kadar v navedenem viru ni originalne foliiracije, oziroma se ta ni vidno ohranila (s.f.), kot signaturo dodatno navajam št. zvitka mikrofila in folij na njem v fondu Comune di Capodistria v ASTs, v zgornjem primeru gre za zvitok 2 in za folij 171 samega zvitka. Zvitok ima navadno 250 folijev. Osebe, ki jih naštevam kot vidne v Kopru v poznem 14. stoletju, navajam samo z njihovo najstarejšo omembo v uporabljenih virih.

oba tesna poslovna partnerja koprskega škofa Lodovica Morosinija, rodbini de Abbatibus (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 85) in Scalīs iz Firenc (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 102), Honorij iz Firenc (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 117), Pucio Lamberdano iz Ravene (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 41) in Peter iz Španije (ser Petrus de Spagna, AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 171). Ob njih so bili v veletrgovino v Kopru vključeni pripadniki koprskih vej beneških plemiških rodbin Bembo (AAMC VN 0007, 119ro), Bon (AAMC VN 0001, s.f. ASTs, 2, 41), Dandolo (AAMC VN 0010, 75vo), Erizzo (AAMC VN 0007, 147vo), Ferro (AAMC VN 00010, 16vo), Gritti (AAMC VN 00010, 3vo), Raineri (AAMC VN 0007, 147vo), Vallaresso (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 124ro) ter druge, kakor tudi beneški rodbini Grisoni (AAMC VN 0007, 147vo) in Bello (AAMC VN 0012, 86vo), poznejše koprsko plemstvo. Ti sta se konec 14. stoletja šele ustaljevali v Kopru, enako kot zgornji sta bili razpeti med Benetkami in Kopro. Med stalno nastanjenimi trgovci v mestu najdemo takrat tudi člane beneških rodbin Baysio (AAMC VN 0005, s.f., ASTs, 4, 4), Bevilaqua (AAMC VN 0012, 86vo), Bonacurso (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 163), Marasco (AAMC VN 0010, 66ro), Plathono (AAMC VN 001 s.f., ASTs, 2, 29) in druge, ki so pripadale višjim slojem beneškega meščanstva. Vsi našeti so, podobno kot rodbine Adalpero, Almerigogna, Belgramon, Gavardo, Musella, Paponis, Ponzello, Spelato, Vergerio, Verzi, Victor, Vida in Tarsia, koprsko plemstvo, imeli posest v neposredni bližini Kopra, predvsem vinograde in soline. Koprsko plemstvo je imelo svoje posesti po vsem koprskem distriktu, nekateri med njimi so bili gospodarji celotnih vasi ali predelov. Mihael Gavardo je gospodoval Glemu (*dominus ville Glemi*, AAMC VN 0010, 95vo), Nikolaj Vida je bil gospodar hub in kmetov v vasi Loka (AAMC VN 0012, 33vo). Tudi oni so bili vključeni v dnevno oskrbo bližnjega vele mesta. Rodbine Adalpero, Baysio in Victor so po svojem družbenem profilu ob tem ustrezale eliti, ki je svoj položaj v domači komuni utrjevala s pisno kulturo in pravnimi znanji. Ob tem, da so bili vicedomini, je kar nekaj pripadnikov teh rodbin v Kopru v 14. stoletju in 15. stoletju izvajalo notarsko službo iz roda v rod. Beneški Koprčan Baysino de Baysio (quondam ser Nicolai habitator Iustino-poli) je kot notar deloval tudi v Benetkah (AAMC VN 0005, s.f., ASTs, 4, 4ro). Vsi zgoraj našeti so bili vpeti tudi v koprsko denarništvo, včasih kot kreditorji, včasih kot posojilojemalci. Denarništvo je bilo razvejano in trg velik, zato ni bilo monopola pri tej dejavnosti, čeprav so v mestu delovali tudi specializirani posojevalci denarja, predvsem veja firenške denarniške hiše Scalīs, kakor tudi Judje, med njimi Samuel iz Mainza (AAMC VN 0007, 167vo), Salomon (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 111) in David (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 130).

Ekonomsko zmogljivost koprške elite je mogoče plastično izraziti z višino in sestavo dot njenih pripadnic. Dote so bile izraz ekonomskih zmožnosti rodbin in njihova manifestacija v obliki materialnih dobrin, ki niso bile nepogrešljive za ekonomijo njihovih rodbin in ki jih je bilo mogoče vpeti v ekonomijo druge rodbine. Dote koprške elite so bile po višini in sestavi primerljive s tistimi v Zadru v poznem 14. stoletju, ki pa so bile višje od npr. tistih na Rabu v istem

obdobju (Raukar, 1977, 75; Mlacović, 2008, 122). Višina dote se zaradi javnih restrikcij niso mogle vzpenjati v nebo. Del dote, ki je bil izplačan v denarju, je bil omejen z odredbami, del v premičnem premoženju in nepremičnih je moral izražati predvsem status rodbin neveste in ženina in ne roba njunih ekonomskih zmoglosti. Običajne dote v Kopru nastanjenih poslovnežev od drugod so bile navadno opredeljene sumarno in so znašale od 800 ali 1000 liber (190 dukatov, oz. 235 dukatov) do 400 dukatov, koliko je napr. znašala dota Agnesine, hčerke Iohannesa Girardija iz Firenc, ki se je omožila s koprskim prebivalcem Manfredinom Tugnacinom (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 45). Običajne dote višjih slojev koprskе družbe so znašale od 200 dukatov do 850 dukatov (do 3600 liber). Te pogosto niso bile opredeljene sumarno, njihova višina je razvidna iz ocen višine njenih delov in iz cen, ki so jih nepremičnine dosegale na trgu, kakor tudi iz cenitev premičnega premoženja (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 40–116). Koprskе plemiške dote so lahko dosegle tudi 5763 liber, oz. preračunano 1356 dukatov. Na to vrednost je bila dne 1. julija 1386 ocenjena dota Brune, hčerke pokojnega ser Krištofa de Vida, soproge Guarietta, sina pokojnega ser Nasinguere de Tarsia (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2,5). Primer zelo visoke dote v Kopru, ki je znatno odstopala tudi od običajnih zadrskih in dubrovniških plemiških dot, je dota Katarine iz koprskе rodbine Verzi, omožene s Hieronimom Ferrom, pripadnikom koprskе veje te beneške plemiške rodbine. Ženitna pogodba iz leta 1450 je določala izplačilo 1600 dukatov, kolikor je bilo legalno za beneško plemstvo, od tega 300 dukatov v rečeh in ne v denarju. Temu je bilo dodanih 7000 dukatov, naloženih v Katarininem imenu v beneški državni posojilnici (*camera imprestitorum*), 40 kavedinov v koprskih solinah, hiša s skladiščem v Kopru in še skladišče za sol, skupaj svojih 9000 ali 10.000 dukatov (PAK KP, 6.2., 10). Res, da gre za doto s sredine 15. stoletja, toda materialna podstat zanjo je bila akumulirana v 14. stoletju in pred tem. Da takšno bogastvo ni bilo posebnost, priča notarski instrument z dne 5. decembra 1382, iz katerega je razvidno, da je imel koprski plemič Iohannes de Spelato, ki je umrl brez zapisane oporoke, v beneški javni dolg naloženih 7500 dukatov, da je posedoval za 2500 dukatov nepremičnin v Kopru in koprskem distriktu in da je bilo treba za njim urediti porazdelitev legatov v vrednosti 1000 dukatov. S to vsoto je bilo mogoče v Kopru v 14. stoletju kupiti vsaj dvajset nadstropnih hiš. Velik delež od te vsote, kar 3000 liber, je bilo treba nameniti za dote revnih nevest in 1200 liber za sklad (*fabrica*) koprskęga samostana Sv. Frančiška. Dodatnih 300 liber v zlatnini je namenil cerkvi Sv. Jakoba na Brolu (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 68ro-77vo).

V mestu so živeli številni Benečani, ob pripadnikih zgoraj omejenega beneškega plemstva in meščanstva, ki so bili dejavno vpeti v preskrbo domačęga mesta in v drugo trgovino, najdemo tudi obrtnike in pripadnike nižjih slojev prebivalstva. Benečani so bili v mestu tako številni, da je mogoče tedanji Koper imeti skoraj za sedmi beneški sestjer, za del mesta onstran Zaliva, od koder so v mestno središče redno dovažali živila in drugo robo. Zaradi njihove številčnosti in ustaljenosti je Koper po sestavi prebivalstva spominjal na beneške kolonije v Egejskem morju,

vzpostavljene v začetku 13. stoletja po četrti križarski vojni. Njihova vpetost v koprsko družbo je bila po drugi strani podobna vpetosti Benečanov v družbo mest v Dalmaciji. Benečani niso bili njen vzporedni, nadrejen del, bili so njen sestavni del in so bili v vsem podvrženi organizaciji in jurisdikciji koprške komune, bodisi kot novopečeni Koprčani bodisi kot stalni prebivalci (*habitatores*) ali kot tujci. V dalmatinskih mestih so v času do leta 1358, ko je Dalmaciji namesto Benečanov zavladal ogrski kralj Ludvik Anžujski, tudi stalno bivali številni Benečani, vendar ne tako množično kot v Kopru. Seveda, Benečani niso bili edini priseljenci v Kopru. V mestu najdemo stalno nastanjene osebe ali družine, ki so izhajale iz Firenc, Pise, Luce, Alessandrie, Milana, Bergama, Mantove, Cremone, Bologne, Faenze, Ravene, Ferrare, Padove, Vicenze, Creme, Trevisa, Vidma, Čedad, Krmina, Beljaka, Pliberka, Kranja, Škofje Loke, Kamnika, Ljubljane, Postojne, Žužemberka, Metlike, Višnje gore, Celja, Krapine, Zagreba, Senja, Paga, Zadra in od drugod. Za razliko od dalmatinskih mest, je bilo v Kopru malo priseljencev iz Mark ali Apulije. V mestu v poznem 14. stoletju tudi ni opaziti priseljencev iz Zgornje Štajerske in severneje, razen če niso bili ti zajeti pod opredelitev *de Alemania*, z Nemškega, kot bi to bilo v primeru dežel severno od Koroške. Podobno velja za priseljence z Ogrskega, Zagreb je bil tam meja za poimenovanje priseljencev po krajih, od Zagreba dalje je bila v uporabi opredelitev *de Ungaria*. Edini kraji zunaj tako začrtanega kroga priseljevanja, ki so izrecno omenjeni kot kraj porekla prišlekov, so Mainz, od koder je bil prej omenjeni Samuel, Nürnberg, od koder je bil koprski priseljenec Henrik, sin pokojnega Leopolda (AAMC VN 0012, 79vo) in Konstantinopol, od koder je izhajal Zanino pokojnega Zaharije (AAMC VN 0007, 372vo). Njegov oče, Zaharija pokojnega Konstantina, je služil v Levjem gradu, leta 1387 se je poročil z Margarito, vdovo Jurija iz Trsta (AAMC VN 0008, 257ro).

Zamejitev Koprčanom običajnega komunikacijskega prostora je razvidna iz 42. člena 2. knjige statuta koprške komune, ki je določal rok za prigrasitev nepremičninskih poslov podestatu in vicedominoma, če so ti bili sklenjeni pri notarjih zunaj Kopra in njegovega distrikta. Trimesečni rok je veljal za Istro, Furlanijo, Benetke in Trevižansko marko, zunaj te zone je bil rok pol leta (STKPa, 47vo-48ro; STKPb, 69). Ko si je Margarita, imenovana Mareta, vdova Simona s Kubeda, koprška prebivalka v porti Sv. Martina maja 1388 od beneškega plemiča Maphea Capella sposodila 23 liber, je bilo v pogodbi določeno, da je mogoče ta denar izterjati v Padovi, Benetkah, Veroni, Trevisu, Čedadu, Piranu ali Izoli (AAMC VN 0010, 120vo). Zamejitev njihovega običajnega komunikacijskega prostora na morju je razvidna npr. iz pogodbe o prodaji polovice plovila za 20 dukatov in plovbi v skupno dobrobit za eno leto med Katarino, soprogo koprškega gradbenika Andreja iz Seravalleja in beneškega mornarja Andreja z nadimkom Peneše. Kupec je smel pluti dlje od Chiogge in Pulja zgolj s Katarininim dovoljenjem (AAMC VN 0007, 246ro). Z drugimi besedami, brez pojasnjevanja je smel pluti znotraj tistega dela Jadrana, kjer je bil beneški nadzor zagotovljen. V coni do črte Ancona – Zadar in v naslednji coni do črte Gargano – Boka Kotorska

v drugi polovici 14. stoletja ni bilo takšnega beneškega nadzora, kot je bil do anžufskega zavzetja Dalmacije leta 1358. Če znotraj tega bazena ne bi bilo enega največjih mest poznosrednjeveške Evrope in če se onstran te črte ne bi začel nevaren svet, kjer bi se lahko v vsakem trenutku pojavila genovska ali zadrška mornarica, bi delovalo, da gre za hudo samoomejitev. Dejansko je šlo zgolj za previdnostni ukrep v izogib težavam in izgubi.

URBANA PODOBA POZNOSREDNJEVEŠKEGA KOPRA: JAVNI PROSTOR

Iz zgornjega je mogoče slutiti, da je treba posrednjeveški Koper jemati nadvse resno, ko gre za njegovo urbano podobo, za njegov urbani raster, kakor tudi za estetiko njegovega javnega mestnega prostora. Dinamičnost, ekspanzivnost in uspešnost mesta s številnimi priseljenci, pripadniki vseh družbenih slojev, ki po moči in dometu elite spominja na Zadar in Dubrovnik, se je odražala tudi v velikosti mesta. Nedavna primerjava mestnih arealov Kopra, Trsta, Pirana, Zadra in Dubrovnika v času od 11. do 16. stoletja je potrdila, da je bil Koper v poznem srednjem veku med največjimi mesti na Jadranu. Že rezervirano odmerjena površina koprskega mestnega areala sredi 13. stoletja, postavljenega med rob otoka na severu, samostana obeh ubožnih redov na vzhodu in zahodu ter cerkvico Sv. Apolinarija, znano tudi kot Sv. Krištof, na jugu, obsega svojih 10 ha, kar je za 4ha več od takratnega mestnega areala Dubrovnika in petkrat več od takratnega areala sosednjega Pirana. Večji od Kopra je bil po površini samo Zadar, ki je v 13. stoletju splošno veljal za veliko mesto. V 14. stoletju sta Koper (več ko 20ha) in Zadar (24ha, skupaj s predmestji več kot 35ha) po površini precej odstopala od površin drugih vzhodnojadranskih mest. Površina Kopra je takrat znašala skoraj dvakratnik dubrovniškega mestnega areala. Koper je bil ob izteku srednjega veka in v zgodnjem novem veku po površini največje mesto na vzhodnojadranski obali, obsegal je približno 38ha. V Zadru in Dubrovniku so takrat zaradi nevarnosti osmanskih vpadov znatno omejili rast predmestij, v Zadru so nekdanje veliko predmestje nadomestili z obsežnimi utrdbami. V Koprni ni bilo potrebe po predmestjih, otok so razširili z izsuševanjem in nasipavanjem plaž na južni strani otoka, nastal je prostor za dodatno širitev robnih mestnih predelov.⁸ Podatek, da je bila koprška romanska katedrala dolgo največji cerkveni objekt v vzhodnojadranskih mestih in da jo je do velike dozidave zadrške katedrale po četrti križarski vojni v 13. stoletju po velikosti prekašala zgolj oglejska bazilika Sv. Marije, stolnica oglejskih patriarhov, je z zgornjim lažje razumeti.⁹

8 Primerjava tlorisov mestnih površin je bila opravljena v sklopu projekta „Koprška Pretorska palača: podoba, pomen in namen“ pri centru ICCHS Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod vodstvom doc. dr. Renate Novak Klemenčič. V obliki razstave je bila od 29. marca 2022 do 18. aprila 2022 predstavljena v koprski Mali loži.

9 Za podatek se zahvaljujem kolegici Renati Novak Klemenčič, ki bo izsledke o raziskavi koprške romanske stolnice Sv. Marije predstavila v znanstveni periodiki.

Estetika srednjeveškega mesta je poleg ubranosti urbanega rastra in impresivnosti svojega foritficiranega roba temeljila tudi na učinkoviti rabi javnih površin, ki naj bi bile urbanistično in arhitekturno izčiščene pod vplivom prevlade javnega nad zasebnim in ki bi naj omogočale lepe perspektive (Heers, 2018, 376–377). Javne površine so bile skupno dobro. Ulice so bile prostor namenjen skupni rabi in predvsem prehajanju, po širini so bile standardizirane, gabariti objektov so bili podrejeni javnemu interesu (Nuti, 2008, 73). Zasebno poseganje v javni prostor, ki bi preprečevalo prehodnost uličnega sistema, je bilo zato strogo regulirano in je sploh bilo pod budnim očesom komune. V 25. členu tretje knjige koprskega statuta je izraženo poznosrednjeveško dožemanje lepote mesta, oziroma kaj mu je v okras, ad decorem civitatis: urejenost in prehodnost ulic, trgov in sosesk (STKPa, 126ro; STKPb, 145). Nemoten prehod je bila bistvena zaželenost lastnosti javnih površin, predvsem ulic, ki so razmejevale soseske. Javne površine niso bile del sosesk, v koprskem primeru port, obstajale so ob njih in so le-te zamejevale. Iz ohranjenih koprskih vicedominskih spisov s konca 14. stoletja je mogoče razbrati osnovne oblike poglavitnih koprskih javnih površin, *Plathee communis*, *Brola*, *Malega Brola*, takrat nastajajočega trga pri mostu (kopenski vhod v mesto) in mestnih arterij, *Calegarie*, *Grise* in *Calle Maior*. Iz njih je mogoče tudi razbrati, da tlorisi osrednjih koprskih mestnih javnih površin v 14. stoletju še niso bili takšni, kot jih vidimo na Finovih in na drugih poznejših načrtih in isto velja za njihove funkcije. Tudi te niso bile takšne, kot so jih imele v času nastanka njegovega načrta. Na osnovi preučene arhivskega gradiva je možno zarisati njihove konture, ni pa še možno natančno opredeliti razporeditve, velikosti tamkajšnjih objektov, javnih in zasebnih površin ter njihovim medsebojnim funkcijskih in prostorskih relacij. Upamo, da bo to mogoče po preučitvi celotnega gradiva, ki je v Kopru nastalo od leta 1382 do konca 15. stoletja in ki je ohranjeno v arhivu koprške komune, ob hkratnem napredku umetnostno zgodovinskih, arheoloških, konservatorskih in drugih raziskav.

Koprška *Plathea communis* po površini in po organizaciji prostora v 14. stoletju še ni bila identična današnjemu Titovemu trgu, oziroma Stolničnemu trgu iz Finijevih časov. Bila je večja od njega, obsegala je še prostor, ki je bil pozneje spremenjen v dvorišče Pretorske palače in, kot kaže, tudi prostor, ki ga na njenem severu zasedajo poznejši, v zgodnjem novem veku zgrajeni javni objekti. Podobno kot *plathee communis* drugod po južni Evropi (Heers, 2018, 460–463) je tudi koprška morala nastati s časom vzpona komun v poznem 11. in zgodnjem 12. stoletju, na takratnem robu strogo, v urbs reguliranega prostora na vrhu koprskega otoka. Komune so se v svojih začetkih sestajale na odprtem prostoru na mestnem obrobju ali v stolpih mestnega obzidja, pozneje v osrednjih cerkvenih objektih, njihova dejavnost je bila subverzivna, dogajala se je stran od središča moči (Heers, 2018, 433–434). Podobno kot v Dubrovniku, kjer so katedralo zgradili ob tako nastajajoči *Plathei communis* ob robu mesta, je tudi koprška stolnica zasedla takšen, robni položaj, ki pa je z razvojem mesta v visokem in poznem srednjem veku, spet podobno kot v Dubrovniku, postal mestno središče.

Podobo, kot jo poznamo s Carpacciove slike z upodobljenim prihodom podestata Sebastiana Contarinija v Koper iz leta 1517, je *Plathea communis* dobila šele v zelo poznem 15. stoletju, ob izteku srednjega veka. Šele takrat se je pod vplivom humanistične misli in renesančnega urbanizma pričela krčiti v poznejši manjši, ortogonalen, teatralen in po formi strogo organiziran prostor oblasti, ki bi lahko spominjal na rimski forum. V 14. stoletju je bila živahen in bučen kraj trgovske dejavnosti, središče tako domačega političnega kot tudi gospodarskega življenja. Bila je nepravilnih oblik, organsko in funkcijsko nastalih kot stičišče pglavitnih mestnih arterij, Grise proti pristanišču Sv. Martina, Calle Maior, ki je preko Brola in mimo Bošedrage vodila proti pristanišču Sv. Petra in Calegarie, ki je skozi porto Maior vodila do istoimenih Velikih vrat pri cerkvi Sv. Klemenca. Razvijala se je upoštevaje dinamiko stanj in razmerij javnega in zasebnega lastništva ter javnega nadzora nad tem prostorom pred vzpostavitvijo komune.¹⁰ Na prostoru, kjer je pozneje nastalo levo krilo Pretorske palače in ob njem, so se konec 14. stoletja nahajale kancelarija, vicedominarija in loža. Iz pregledanih dokumentih je mogoče razbrati, da je komunalna pisarna obravnavana kot samostojna stavbna enota in ne kot del kompleksa Komunalne palače (AAMC VN 0012, 66ro), isto velja za vicedominarijo in ložo. Komunalna palača, današnje desno krilo Pretorske palače, je stala na južnem robu *Plathee communis* in je bila s svojimi fasadami odprta proti javnemu prostoru najmanj proti dvema stranema, proti današnjemu Titovemu trgu in proti delu *Plathee communis*, kjer so se nahajala poslovno-bivalna poslopja veletrgovcev in ob njih komunalni zaporji (AAMC VN 0012, 125vo). Ta del trga je bil v 15. stoletju preurejen v dvorišče rastočega upravnega kompleksa ob komunalni palači. Po dokumentih sodeč, je ta v 14. stoletju imela svoje dvorišče (*curia palatii*) in ložo (*logia palatii*) znotraj *tloris*

10 Urbani razvoj srednjeveškega Kopra do njegove poznosrednjeveške podobe je še zmeraj neznan. Kako se je bizantinski kastrum spremenil v razmeroma veliko srednjeveško mesto, je vprašanje, ki bo zaposlovalo še številne rodove znanstvenikov. Nekaj odgovorov nanj nudijo stare najdbe (Semi, 1975, 11–19) in v preteklih desetletjih opravljene arheološke raziskave (prim. Župančič, 1989; Cunja, 1989; Cunja, 2001; Čebren Lipovec & Osojnik, 2017; Bradanović, 2020). S slednjimi je ugotovljena spreminjajoča se raba in dinamika protora na koprskem otoku v času od pozne antike do poznega srednjega veka ter obstoj številnih aglomeracijskih točk na otoku. Davna predpostavka o pravokotnem bizantinskemu kastrumu na vrhu otoka severno od današnje stolnice, kot ga je sredi 19. stoletja zarisal zgodovinar in konservator Pietro Kandler (Bradanović, 2020, 44–45), še ni podkrepjena s sistematičnimi raziskavami. Lega in urbani raster tega prostora, njegova socialna struktura v poznem srednjem veku (koncentracija plemstva), prisotnost sakralnega objekta sredi njega z možno starejšo osnovo (Sv. Blaž) in bližnji stari sakralni objekti (predvsem rotunda Sv. Helia), vzbujajo upanje, da je imel Kandler prav in da se je pričel Justinopolis širiti po otoku od tam. Čas od 10. stoletja, ko je bil Koper že pomembno istrsko mesto, in do 12. stoletja, ko se je prebivalstvo Kopra organiziralo v komuno, je doba, ko se je pravokotna zasnova koprškega kastruma in njegovih suurbanih površin morala spojiti z davno radialno rabo otoških površin. V ta čas sodi tudi nastanek poznosrednjeveških osrednjih koprskih mestnih javnih površin. Veliki komunalni trgi (*plathea*) so navadno nastajali na robu starih mest, ob njihovem starem obzidju. Njihova nekdanja središča (sploh forumi) so bila v visokem srednjem veku že zabrisana, včasih tudi že nerazpoznavna (Heers, 2018, 417). Verjetnost, da je koprška *Plathea communis* nastala drugače, je zelo majhna.

današnjega desnega krila Pretorske palače, bila je sestavljena iz najmanj dveh samostojnih objektov in sicer iz objekta, ki so ga konec 14. stoletja imenovali Stara palača, *Palatium Vetus*, in iz dozidave, s katero je Stara palača skupaj tvorila *Palatium Communis*. Leta 1358 so ta del še imenovali Nova palača. Dne 8. aprila tega leta je bil tam (in *palacio novo comunis*) sestavljen instrument, s katerim je koprski podestat Marino Grimani potrdil veljavnost legata koprskega trgovca Manfreda de Beletanisa iz Mantove v prid koprskega kapitlja (ŠAK KA P, 79). Kompleks se proti jugu ni zaključeval poravnano, kajti neki zasebni objekt je tam na Staro palačo mejil na dveh straneh (AAMC VN 0007, 147vo). Leta 1396 je v instrumentu, ki sta ga dala sestaviti javna cenilca in dražilca, kot mikrolokacija njegove sestave prvič navedena še nova loža palače (*ante logiam novam palatii*, AAMC VN 0012, 230ro). Tega leta je bilo pred ali pod njo sestavljenih še nekaj notarskih instrumentov.

Cerkev Sv. Katarine se je nahajala v neposredni bližini zaporov, leta 1395 je že nosila to ime (AAMC VN 0012, 161ro). Naldinijevo poznavanje dejstva, da je bila prej posvečena sv. Silvestru, je pravzaprav presenetljivo (Naldini, 1700, 166–167), spomin na stari patrocinij se je, kot je videti, obdržal najmanj tristo let. Cerkev sv. Silvestra bi lahko tam stala že od časov obuditve kulta tega svetnika okrog leta 1000, z uveljavitvijo močne cesarske oblasti za časa otonske dinastije in vplivnega učenjaka Gerberta iz Aurillaca, papeža Silvestra II. Cerkve, ki so danes v Istri posvečene sv. Silvestru, so maloštevilne, drugače je v bližnji Furlaniji in v Venetu, kjer je teh veliko. Najbližja cerkev Sv. Silvestra, zgrajena v času vzpona omenjenega kulta in s freskami iz 14. stoletja z zgodbami o cesarju Konstantinu in sv. Silvestru (Cozzi, 2003, 37), je v sosednjem Trstu. Koprski Sv. Silvester je stal na dominantnem prostoru zunaj zgodnjeresrednjeveškega mesta, kjer se je dobro stoletje pozneje oblikovala *Plathea communis*, kot jo poznamo v 14. stoletju. V času pred vzpostavitvijo komune je moral imeti pomembno funkcijsko vlogo v organizaciji javnega prostora, podobno kot bližnja mnogo večja cerkev za njim, v 12. stoletju posvečena v koprsko katedralo. O pomenu tega izginulega objekta ne priča zgolj večstoletna tradicija starega patrocinija, ampak tudi orientacija sklopa reprezentativnih objektov na njegovi severni strani, zaobjetih pozneje v poslopje Armerije, ki so skupaj z njo tvorili razpoznaven stavbni blok na trgu. Lahko, da je naključje, toda tudi beneška cerkev Sv. Silvestra, ki bi bila lahko že iz 10. stoletja in ob kateri je v 12. stoletju zrasla palača gradeških patriarhov, je bila del pglavitnega beneškega gospodarskega območja, *Rialta* (Dorigo, 2003, 73). O tem, da bila koprška Sv. Katarina v 14. stoletju že v porti Zubenaga, kot je to bilo v Naldinijevih časih (Naldini, 1700, 166), ni niti govora: zasebni objekti ob cerkvi in zaporih, s poslovnimi prostori, *stationes*, v pritličju in z bivalni prostori zgoraj, so stali na trgu, super *Plathea communis*. Stavbna zemljišča, na katerih so bili postavljeni, so pripadala komuni (*de reditu communi*) in zanj ji je bilo treba plačevati najemnino (AAMC VN 0007, 147vo; AAMC VN 0010, 78ro).

Za objekte, ki so stali ob trgu, je v notarskih instrumentih navadno uporabljen izraz *secus* (ob, pri) in ne *super* (na). Primer je navedba obzidanega dvorišča

domovanja veletrgovca Frančiška iz Firenc, ki je stalo nasproti južne fasade stolnice (AAMC VN 0007, 114vo) in ki se je nahajalo pri trgu in ne na njem, čeprav je iz pozicije jasno, da je moral del objekta gledati na trg. Tudi bližnja loža se je nahajala pri trgu in ne na njem. Na severozahodni in na severni strani *Plathee communis* so stali sklopi poslovno-bivalnih objektov v lasti koprskega stolnega kapitlja, ki so segali do zasebnih objektov v portah Zubenaga in Domo, do vrtov dominikanskega samostana, do Malega Brola in do objektov, onstran katerih se je na severni strani stolnice nahajalo pokopališče Sv. Marije. Kapitelj je objekte v teh sklopih dajal v najem veletrgovcem že v 13. stoletju in v prvi polovici 14. stoletja. Primer je pogodba z dne 15. aprila 1330 med kapitljem in Bertucijem, sinom pokojnega gospoda Marka Deoda (verjetno rodbina Duodo oz. Diedo) iz Benetk, koprskim trgovcem, o nadaljevanju najema hiše, oziroma poslovnega objekta, domum sive stationem, na *Plathei communis* v lasti kapitlja in v dobro stolnice. Najem je veljal za dodatnih pet let, začevši z junijskim dnevom sv. Petra. Objekt je na eni strani mejil na podoben objekt kapitlja, ki ga je najemal koprski trgovec Donat, sin pokojnega Bartolomeja de Campanile, na drugi strani spet na podoben objekt kapitlja, v katerem je stanoval magister Zanino, občinski kirurg, na tretji strani na javno pot in na četrti strani na *Platheo communis*. Letna najemnina je znašala 40 liber, v petih letih torej dobrih 55 ducatov (ŠAK KA P, 64). Eno od stavbišč kapitlja, ki ga je ta leta 1382 dal v najem Nikolaju de Bonacorssu iz Benetk za dobo petih let in na katerem si je lahko najemnik sezidal nadstropno hišo, se je nahajal v porti Zubenaga in je bil obrnjen proti *Plathei communis* (torej ne na trg). Zemljišče je bilo precejšnje, na zadnji strani je mejilo na drugo stavbišče kapitlja in enako ob strani spet na še eno stavbišče v lasti kapitlja. Meja na njegovi četrti strani je segala do Malega Brola, severno od *Plathee communis* (ŠAK KA P, 90). Analiza razporeda, lastnine stavbišč in objektov v teh sklopih bo skupaj s preučitvijo dokumentov iz 15. stoletja, upajmo, dala odgovor na vprašanje, ali je današnja loža bila v 15. stoletju zgrajena na mestu katerega od teh objektov ali pred njimi, na nezgrajenem zemljišču *Plathee communis*, spremenjenim v stavbišče zaradi te pomembne novogradnje.¹¹ Vzhodno stran *Plathee communis* je zaznamovala stolnica Sv. Marije z atrijem, v katerem so se nahajali merilniki za poglobitve koprskih mere in v katerem je ob poslovnih prostorih trgovcev svoj prostor leta 1389 dobil tudi čevljar Jurij pokojnega Janeza iz Kopra (AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 5, 135). Leta 1390 sta prokuratorja stolnice dovolila Makariji, vdovi gospoda Donata de Gavardo, na južno fasado stolnice proti vicedominariji nasloniti lesen poslovni objekt (AAMC VN 0007, 167ro). Živopisnosni trga so prispevali nadstreški (*revetenum*) zasebnih *stationes* koprskih veletrgovcev, pod njimi je bilo sklenjenih kar nekaj notarskih pogodb (AAMC VN 0010, 25ro).

11 Omemba starejših objektov na stavbišču lože je negotova. Emil Smole na njenem mestu omenja dve manjši javni zgradbi, ki bi naj služili javnim namenom in v katerih naj bi se nahajali vzorci linearnih in prostorskih mer ter javna tehnica. Omenja ju brez navedbe vira (Smole, 1958, 14). Konec 14. stoletja so se ti merilniki zagotovo nahajali v atriju stolnice (AAMC VN 0007, s.f., 5, 135) in ne na mestu današnje lože.

Objekt, ki je *Plattheo communis* zaznamoval, je bil kampanile ob robu atrija stolnice. S stopnišča pod vhodom vanj je glasnik pred zbrano množico objavljaj javne razglase.

Kdaj, kako in na kakšnem zemljišču (povsem praznem, v davnini pozidanem in pozneje izpraznjenem ali delno pozidanem) je nastal Brolo, tedanji *Broylum magnum*, bodo raziskave šele pokazale. Tudi v 14. stoletju je to bil javni prostor, ločen od *Plathee communis* z zgradbo stolničnega kompleksa, enako kot danes. Pot med obema je vodila mimo pokopališča na severni strani stolnice in stavbišč škofije, ki so že bila del porte Isolana. Na njih so stala skladišča s konjskimi hlevi koprskih veletrgovcev (AAMC VN 0012, 107ro–108ro). Brolo se je nato ob cerkvici sv. Janeza Evangelista iztekel v eno najpomembnejših starodavnih koprskih poti, tisto proti Bošedragi in naprej proti mandraču Sv. Petra, imenovano *Calle Maior* (AAMC VN 0007, 245ro). Drugi morebiten prehod med njima bi lahko potekal po južni strani stolnice, mimo vicedominarije, obzidanega dvorišča domovanja veletrgovca Frančiška iz Firenc, sklopa objektov v lasti veletrgovca Janeza iz Francije, postavljenih leta 1389 na stavbiščih v lasti koprške škofije (AAMC VN 0007, 114vo). Prehod med temi objekti in stolnico sta tvorili dve zemljišči, ki sta pripadali koprski komuni, a s katerima je konec 14. stoletja razpolagal koprski škof. Obe zemljišči je najel omenjeni Janez iz Francije, najemodajalec je bil škof (AAMC VN 0007, 114vo). Dejstvo, da je bil ta javni prostor pred vhodom v kompleks škofijske palače pod nadzorom škofa in da ga je ta dajal v najem zasebniku, odpira vprašanje njegove prehodnosti v poznem srednjem veku. Iz dokumenta sledi, da bi bil lahko prehod največ v ozkem pasu ob robu stolnične južne fasade in še to samo tam, kjer nanjo niso bili naslonjeni zasebni objekti. Povsem verjetno je, da ta prostor ni bil prehod, kajti v 18. stoletju so blizu vicedominarije porušili neko arkadno strukturo, ki bi lahko pripadala morebitnim vratom (Žitko, 2019, 31; Čebren Lipovec, 2020, 229). Dodaten argument v prid domnevi, da je javno prehajanje s *Plathee communis* na Brolo potekalo ob severni fasadi stolnice in stran od škofijske palače, je mogoče najti v sklepu beneškega senata z dne 6. julija 1349, ki je odredil postavitev vrat ob vhodu na *Plattheo communis* ob robu *Malega Brola* ter na začetku ulice proti Zubenagi, v smeri proti pristanišču Sv. Martina. Vprašanje dejanskega obstoja teh vrat puščamo ob strani, za nas je bolj pomembno inženirsko gledanje na poglobitve komunikacije v mestu na severni strani *Plathee communis*: ulica, ki s *Plathee communis* vodi v Zubenago, je skupaj s potmi proti Isolani bila spoznana za razvejan, a razpoznavno enovit komunikacijski sistem (»[...] capite strate que permanet coniuncta cum porta Zabanaga, que quidem Strata discurit versus Portam Yssolanam [...]« (Cesca, 1882, 161–162)).

Objekti, ki so tvorili vzhodni rob Brola v 14. stoletju do poznejšega poslopja Fontika, ostajajo skupaj z lastništvom stavbišč, na katerih so stali, neznanka. Iz vicedominskih spisov je razvidno, da tamkajšnja cerkev Sv. Jakoba ni bila novogradnja s konca 14. stoletja, kot se domneva (Semi, 1975, 204). Nasprotno, iz dogovora med njenimi skrbniki in škofom Lodovicom Morosinijem, ki je bil

sklenjen v kapeli škofijske palače dne 25. julija 1389, na dan sv. Jakoba, sledi, da so jo Koprčani v 14. stoletju imeli za eno svojih najstarejših mestnih cerkva, da je bila ruševina in da so jo obnovili v čast sv. Mariji in apostolu Jakobu (AAMC VN 0010, 81vo). Sporazum je določal podrobnosti božje službe v njej, sploh na svetnikov god, in postopanje skrbnikov z njenim inventarjem. Njena obnova je morala trajati vsaj od leta 1382 (omenjeni legat Spelato) do leta 1389, ko so njeni skrbniki (*factores*) prejemali sredstva za njeno pregradnjo (*auxilio refficiendi dictam ecclesiis sciti. Iacobi*). Bruneta, soproga koprškega plemiča Guarcija de Tarsia, je takrat v ta namen za pokoj duše svoje matere Grisende prispevala 4 libre (AAMC VN 0010, 60ro). Več vemo o zahodni strani Brola. Tam so ob zidu škofijskega kompleksa prav tako stali poslovno-skladiščni prostori v lasti koprške škofije. Škof jih je dajal v dolgoročen najem koprskim veletrgovcem, spet predvsem Janezu iz Francije in Petru z Evbeje (AAMC VN 0005, s.f., ASTs, 4, 242vo). Južni del Brola je zaznamovalo veliko zasebno poslopje (*domus magna*, tudi *domus alta*) s pritklinami, ki je pripadal rodbini Spelato in v katerem je prebival omenjeni veletrgovec Peter pokojnega Jakoba z Evbeje (AAMC VN 0012, 100vo). Leta 1394 je bil ta stavbni sklop del zavarovalnine za Petrov trgovski posel s koprskim trgovcem, Benečanom Leonardom Bevilaqua v vrednosti 6000 liber (AAMC VN 0012, 86vo). Nobeden od navedenih objektov, z izjemo cerkve Sv. Jakoba in stavbnega bloka Spelato, ni stal na Brolu, vsi so stali vsak v svojem mestnem predelu, porti, in so spredaj nanj samo mejili.

Sinonim za *Broylum magnum*, ki ga srečamo v notarskih dokumentih, je bil *Viridarium magnum* oziroma veliki drevesni nasad ali veliki sadovnjak (AAMC VN 0012, 86vo). Bil je javni prostor, ki je bil z dveh strani obdan s stavbami in stavbišči v lasti škofije. Možno je, da je bil v 12. stoletju vzpostavljen kot škofijski sadovnjak, po vzoru na tovrstne velike vrtove škofijskih palač (primer milanskega brola, vzpostavljenega že za časa sv. Ambrozija), ki so se pozneje transformirali v javni prostor in ponekod celo v sosesko (*Contrada del Brolo* milanskega sestjera *Porta Romana*). Če je bilo tako, ostaja še zmeraj odprto vprašanje, kaj je bilo pred tem na tem mestu in kakšna je bila dostopnost Brola v času od 12. do 13. stoletja. Konec 14. stoletja je imel Brolo nedvomno že daljšo tradicijo javnega prostora, kajti zasebni objekti so bili z vhodom obrnjeni proti njemu. Možno je, da je bil *viridarium* tam že od prej in da je njegov nastanek povezan z zgodovino javnega političnega življenja v Kopru v predkomunalnih časih, kajti za razliko od številnih mest v severni Italiji, kjer je Brolo ali Broletto postal sinonim za komunalno palačo, se je koprski komunalni trg in pozneje kompleks komunalne palače razvil stran od Brola. Z drugimi besedami, komuna se v 12. stoletju z Broloom ni identificirala kot s svojim prvinskim prostorom, njen prostor je nastal stran od njega. Iz strukture lastništva in rabe objektov ob njem v poznem 14. stoletju je mogoče sklepati, da ta takrat še ni bil sejmsko prizorišče, niti ni bil prizorišče trgovine na drobno ali preskrbe, kot je to bil v zgodnjem novem veku in pozneje (Žitko, 2019, 32). Bil je varen, logistično obvladljiv, elitni mestni emporij, nad katerim sta dominirala koprski episkopalni kompleks in njegov gospodar, koprski škof.

Prostor pred poznejšimi Mudinimi vrati je bil šele leta 1395 prvič bežno poimenovan *Plathea Pontis* (AAMC VN 0012, 171vo). Pred tem in še dolgo po tem, so ga koprski notarji imenovali *Plazale Pontis* ali *Plazale Porte Nove*. V njihovih očeh je bil sekundaren trg, pojmovan kot razširjeni ulični javni prostor oziroma kot osrednji javni prostor pripadajoč mestnemu predelu, porti. Njegova podoba, kot jo spoznamo v vicedominskih spisih s konca 14. stoletja, ni artikulirana, je pa iz njih razvidno, da je šlo takrat za javni prostor v transformaciji. Okrog njega so se nahajale nastambe nižjih slojev mestnega prebivalstva, prišlekov iz koprskega distrikta in drugod. Med lastniki tamkajšnjih stavbišč je mogoče redko srečati pripadnike kopske elite, ob prišlekih med njimi srečamo kopske duhovnike, bratovščine in hospitale. Najem pritličnega objekta, kritega s trstiko, je bil tipičen nepremičninski posel v tem novem, nastajajočem delu mesta. Leta 1395 je objekt oddajala *Nerbia*, priora samostana sv. Blaža, v vlogi prokuratorke pokojnega duhovnika *Facine de Grago*, najemnik je bil Jakob, sin pokojnega Frančiška iz Vidma (AAMC VN 0012, 195ro). Na severnem robu tega javnega mestnega prostora, ob cerkvi Sv. Petra, so že stali večji stavbni bloki, ki so dosegali enake cene, kot bi jih drugod po mestu, po 400 ali 500 liber (AAMC VN 0012, 221ro; AAMC VN 0012, 227ro), vendar so bili tako prodajalci kot kupci tudi v teh primerih redko del elite. Navadno je šlo za podjetne pripadnike nižjih slojev, ki so se vzpenjali po družbeni lestvici. Okrog tega prostora je mogoče v 14. stoletju zaznati taverne in hrambo večjih količin vina. Primer, leta 1395 je prokurator koprskega plemiča Nikolaja Spelata prodal 96 urn vina Mavru de Saraceno iz Izole. Prodajal jih je po 4 libre in 4 solide za urno, torej za nekaj manj kot dukat za urno. Vino je bilo hranjeno v njegovem tamkajšnjem vinskem skladišču (*canipa*, *konoba*), hranjeno je bilo v štirih sodih (AAMC VN 0012, 173vo). Preračunano, šlo je za dobrih 62 hektolitrov vina. S krepitvijo trgovskih kopenskih poti in s spremembo funkcije *Plathee communis* iz trgovskega trga v prostor, ki ga je zasedala izključno oblast, se je vloga tega prostora v mestu po srednjem veku spremenila. Postal je tisto, kar je bil Brolo v poznem 14. stoletju: elitni mestni emporij. Nahajal se je ob poglavitnem vhodu v renesančno mesto, pri Zlatih vratih, kot ga vidimo na risbi iz leta 1624 (Mavrič, 2020, 139).

Za razliko od *Calle Maior* in *Grise*, ob katerih v srednjem veku v vicedominskih spisih ni zaznati reprezentančnih zasebnih objektov, je bila *Calegaria* v 14. stoletju od začetka pri *Plathei Communis* in do konca pri Sv. Klemenu, kraj bivanja gospodarsko najbolj propulzivnega dela koprskega plemstva in v Koper priseljenih pripadnikov elite od drugod, predvsem iz Benetk in Firenc. Kompleksi njihovih tamkajšnjih poslovno stanovanjskih ali samo stanovanjskih objektov so lahko segali globoko v mestno tkivo za *Calegario*. Ob njej najdemo tudi ograjene vrtove (AAMC VN 0012, 45ro). Te tri mestne arterije so bile edine, ki so kot ulice imela lastna, uveljavljena imena. Nobena od njih se ni nahajala na robu mestnega predela, prečkale so jih po sredini, Grisa je prečkala porto sv. Martina, *Calle Maior* porto Bošedraga in *Calegaria* porto Maior. Ob njih je v mestu obstajalo še nekaj ulic, ki so bile imenovane opisno, kot npr. ulica v porti Sv. Martina, ki so

ji rekli, ulica, ki vodi v pristanišče Sv. Martina (via publica qua itur ad portum, AAMC VN 0007, s.f., ASTs, 6, 31) ali ulica klavnice v porti Braciolo (AAMC VN 0001, s.f., ASTs, 2, 60). Vse druge ulice so bile v notarskih instrumentih obravnavane na tipično srednjeveški način, brez imena, kot prostor prehajanja med stavbnimi bloki, kot javna pot, via publica.

URBANA PODOBA POZNOSREDNJEVEŠKEGA KOPRA: DVANAJST KOPRSKIH PORT

Seštevek koprskih poznosrednjeveških port, za razliko od seštevka rajonov v 19. stoletju, ni bil enak površini celotnega mesta. Zgornje javne mestne površine, *Plathea communis*, Brolo in Mali Brolo, so v poznem srednjem veku obstajale vzporedno s portami, porte so na njih mejile. Simptomatična je tudi razlika v njihovem številu, medtem ko je bilo v 19. stoletju v Kopru enajst rajonov, je bilo v poznosrednjeveškem Kopru dvanajst port. Bolj kot sama razlika v številu, je pomembno, katera je tista koprška poznosrednjeveška porta, ki je umanjkala in ki v 19. stoletju ni bila rajon ter kaj se je z njo zgodilo. Koprčani iz 14. ali 15. stoletja se ne bi mogli načuditi svojim someščanom v 19. stoletju in pozneje, da so izbrisali z obličja zemlje in iz kolektivnega spomina ravno njihovo najpomembnejšo, najvidnejšo in v vseh ozirih osrednjo porto, porto Domo. Ime te porte izhaja iz italijanskega izraza *Duomo*, oz. iz lat. *domus*, poimenovanja za osrednjo cerkev, navadno katedralo in verjetno v pomenu *Domus Dei*, Božja hiša. Porta z enakim imenom je obstajala tudi v sosednjem, manjšem Piranu, tudi tam je imela vlogo osrednje porte.¹² Koprška porta Domo ni bila velika, toda nahajala se je na ekskluzivnem, najvišjem delu otoka, na prostoru okrog Malega Brola. Nastala je kot del srednjeveške matrice idealnega krščanskega mesta, kjer je osrednji cerkveni objekt določal lokacijo prve med vsemi portami. Porte, ki je mesto simbolno povezovala z idealnim nebeškim svetom pod skrbjo Stvarnika. Tako je bilo npr. v Raveni, kjer je ta dvanajsti simbolični mestni predel izpričan že leta 709 (Guidoni, 1978, 93). Sledila so tudi druga mesta z dvanajstimi mestnimi predeli, med njimi Firenze, kjer je porta Domo ostala najpomembnejša porta z rastjo in preureditvijo mesta v štiri porte (Heers, 2018, 363).

Pred natančnimi morfološkimi raziskavami mestnega rastra srednjeveškega Kopra še ni mogoče jasno začrtati obsega izginule Porte Domo. Na svoji zahodni

12 Domneva, da naj bi se ime piranske porte Domo nanašalo na *domus* kot na sedež domačih oblasti v času pred širitvijo mesta in izgradnjo komunalne palače (Dolce & Pagliaro, 1987, 27), je malo verjetna. Čeprav je cerkev Sv. Jurija, piranski *Duomo*, zunaj prostora tega piranskega predela, je treba odgovor, od kod ime te piranske porte, iskati ravno pri Sv. Juriju, v njegovi vlogi osrednje piranske cerkve, Božje hiše, in v odnosu med obema ter posledičnih komunikacijskih poteh med obema še pred vzpostavitvijo port, kot organizacije populacije v naselju. Zanimivo, da je neposredna okolica sv. Jurija pozneje tvorila piranski predel Kaštel, katerega ime je identično najpomembnejšemu beneškemu sestjeru, ki je ime dobil po tamkajšnjem sedežu oblasti, utrdbi, Doževi palači. Piranski Kaštel ni nastal v srednjem veku, piranski statuti ga ne omenjajo kot eno od takratnih štirih piranskih port (STPI, 133).

strani je segala globoko v vrtove dominikanskega samostana in do Zubenage. Na jugu je segala do objektov, ki so se na drugi strani nahajali ob *Plathei communis*. Njena meja proti Isolani ostaja za zdaj nejasna. Njena severna meja je potekala ob mestnem obzidju, kjer moramo, glede na vlogo in konfiguracijo port, iskati njej pripadajoča starodavna, izjemno pomembna, a pozneje v predelavah obzidja opuščena, mestna vrata. Izginotje te porte je ustvarilo zmedo pri raziskovanju mestnega obzidja. Domneva, da so bila Stolna vrata novo ime in da so se nanašala na nekdanja mestna vrata nad današnjo Kidričevo ulico (Likar, 2009, 317), stran od porte Domo, ni vzdržna. Kdaj je ta porta izginila, še ne vemo. Naldini je leta 1700 ni omenjal, a šele raziskava njemu sočasnega vicedominskega gradiva bo pokazala, če zato, ker je več ni bilo ali zato, ker v tej porti v njegovih časih ni bilo cerkvenih objektov. Del njegovega krajepisa, ki se nanaša na koprške porte, je namreč posvečen omembam in orisu koprskih cerkva in ne samim mestnim predelom. Naldini je te uporabil zgolj kot orientacijski pripomoček. Iz map rajonov je razvidno, da je bila srednjeveška porta Domo pozneje razdeljena med Isolano in Zubenago (Mavrič, 2020, 152), oziroma med riona Seras in Iena, kot se je tema portama reklo za časa francoske oblasti na začetku 19. stoletja (Čebrov Lipovec, 2020, 227).

Ustroj porte Domo in njena vloga v mestu sta dobro vidna iz dokumenta o prodaji ene od tamkajšnjih hiš z dne 20. decembra 1388. Hiša je pripadala pokojni Beti, soprogi gospoda Zentilina Tarella, koprškega glavarja Slovanov, hčerki prav tako pokojnega beneškega plemiča Marka Bona, stalno nastanjenega v Kopru. Hišo, v kateri je takrat bival beneški trgovec Marco Rosso, so prodajali izvršitelji njene oporoke, testatorkina hči Urša, nuna v koprskem samostanu Sv. Klare, njena prijateljica Boneta, vdova, soproga pokojnega Gavarda de Gavardo iz bližnje Isolane, koprski trgovec, Benečan Marco Alberto in koprski plemič Mihael de Gavardo, eden najbogatejših in najvplivnejših Koprčanov svojega časa. Hišo so prodali koprskemu trgovcu Gregorju iz Siene, ki je bil prokurator samostana Sv. Klare, in sicer za precejšnjo vsoto 525 liber. Hiša je na dveh straneh mejila na javno pot, na tretji strani na vrt pokojne Bete in na četrti strani na domovanje beneškega plemiča Jakoba Morosinija (AAMC VN 0007, 236vo). Genealoške raziskave bodo pokazale, če je bil slednji bližnji sorodnik takratnega koprškega škofa in kakšne zveze je imel z dožem Mihaelom Morosinijem (dož v letu 1382). Konec junija naslednje leto je koprski trgovec Janez iz Francije v vlogi prokuratorja oddal v najem hišo v porti Domo v lasti notarja Frančiška, sina pokojnega Petra iz Padove in njegove soproge Beatrice. Najemnik Fachino iz Bergama in njegova soproga Prisenda sta jo najela za dobo šest let. Kadar je šlo za najem, je bilo v notarskem instrumentu za potrebe identifikacije najetega objekta ob imenu porte treba navesti le dva mejaša, v tem primeru javno pot in sklop objektov, ki je pripadal trgovcu Petru iz Pulja, prebivalcu Kopra (AMC VN 0007, ASTs, 5, 148ro).

Poznosrednjeveške koprške porte so seveda vse imele svoje aglomeracijske objekte in prostore, a ti niso nujno bili del mestnega obzidja. V virih s konca 14. stoletja naletimo še na zadnje ostanke nekdanje aglomeracijske moči cerkve sv. Martina, po kateri je porta Sv. Martina dobila ime in ki je dokaz, da ta moč

v Kopru ni bila nujno povezana z mestnimi vrati. Šlo je za cerkev nekdanjega benediktinskega priorata na mestu poznejšega servitskega samostana (Čebon Lipovec & Osojnik, 2017, 8), ki pa ni bila zgolj tamkajšnji oratorij. V 14. stoletju je ob njej še zmeraj bilo pokopališče (AAMC VN 0007, 284ro), v srednjem veku eden osrednjih krajev zbiranja soseske (Heers, 2018, 420). Morfološke analize urbanega tkiva v tej porti bodo pokazale, če je bil takratni osrednji javni prostor v porti (plazale dicte porte) morda ob njej ali se je kot obodni trg premaknil proti pristanišču Sv. Martina. Iz stanja lastništva objektov in stavbišč ob njej v pregledanih vicedominskih spisih to namreč ni neposredno razvidno. Indikativno je, da je za duševno oskrbo v tej porti skrbel duhovnik z nazivom prior Sv. Martina. Gre za zelo povedno reminiscenco, za prežitek drugačne realnosti tega prostora pred 14. stoletjem, za spomin na čase, ko je benediktinski priorat s svojimi potrebami in funkcijami narekoval rabo okoliškega prostora. Enako kot v 15. stoletju (Čebon Lipovec & Osojnik, 2017, 31), je bil leta 1388 prior Sv. Martina koprski duhovnik in ne morebiti benediktinec. Tega leta je bil razrešen spor glede maševanja na martinovo v tej cerkvi med koprskim stolnim kapitljem in med duhovnikom Benvenuto de Forlino, priorjem Sv. Martina. Spor so razrešili do 25. novembra, neposredno po martinovem v tem letu in sicer s pomočjo arbitra, koprskega kanonika Karla de Mecio, plebana Sv. Petra ob Dragonji (vicus Sancti Petri). Sporazum, sklenjen pred notarjem Nikolajem Adalperom, je določal, da bo v cerkvi na martinovo svečano mašo daroval eden od koprskih kanonikov in da se bodo darovi s te maše med kapitljem in priorjem delili na pol. Sporazum je še določal, da mora prior na vsako martinovo kapitlju izročiti 18 grošev (AAMC VN 0007, 258vo). Vprašanje poznosrednjeveške transformacije te porte dodatno zapleta vest, da je neko stavbišče v tej porti na eni svojih strani mejilo na pokopališče sv. Dominika (AAMC VN 0007, 301ro). Del Kopra, imenovan Musela, je bil v 14. stoletju sestavni del te porte in kot toponim zagotovo ni bil sinonim ne zanj (AAMC VN 0007, 328ro; AAMC VN 0007, 334vo), kaj šele za sosednjo porto Zubenago, kot bi naj to bilo pozneje, v zgodnjem novem veku in 19. stoletju (prim. Mavrič, 2020, 152).

Za konec še nekaj besed o porti Bošedraga, ki je bila ena najbolj dinamičnih koprskih port v 14. stoletju. Njen osrednji del, plazale porte Buserdage, se je nahajal na istem mestu kot danes, ob tamkajšnjem mandraču, ki je takrat bil preprosto portus Buserdage in ne mandrač Sv. Andreja. Večina dejavnosti v njem je bilo povezana s prometom s soljo, kajti portus Buserdage se je nahajal najbližje poglavitnim koprskim solinam, tistim ob izlivu reke Rižane in pod Srminom. Iz spisov vicedominov s konca 14. stoletja je mogoče razbrati, da je bila Bošedraga porta priložnosti, ki je takrat načrtovano in sistematično rasla. Stavbišča, pogosto kar sklopi stavbišč, tudi v nizu, so bila v lasti koprške elite, predvsem koprskega plemstva. Na njih so zrasla poslopja v najemu ali v lasti oseb, vpetih v trgovino s soljo in z drugo robo. Med lastniki stavbišč je prednjačila rodbina Adalpero. Možno je, da je bila Bošedraga tista cona na otoku, od koder je ta aristokratska rodbina izhajala in kjer je posledično imela svoje

osrednje posesti, kar pa seveda ni nujno. V porti je konec 14. stoletja bival Bernard, sin pokojnega Hengaldeja de Adalpero, ob svojem domovanju je imel v lasti tudi druge nepremičnine (AAMC VN 0007, 138vo). Fluktuacija in rast prebivalstva v tej porti sta jasno razvidna iz števila notarskih instrumentov o nepremičninskih poslih, ki ni bistveno zaostajala za številom tovrstnih poslov v poslovno najbolj dejavnih koprskim mestnih predelih, v porti Maior ali porti Sv. Martina. Družbeni profil njenega prebivalstva dobro ilustrirajo trije notarski instrumenti, s konca 80-tih let 14. stoletja in eden iz leta 1390. Koprski plemič Simon Poncello se je v prvem odpovedal vsem pravicam do soli v bivališču pokojnega Bartolomeja, sina pokojnega Cena iz Firenc v Bošedragi in sicer v korist pokojnikovega brata Anofrija. Vrednosti soli je bila ocenjena na 120 liber (AAMC VN 0007, 388vo). Cena za modij soli (cca 80kg) je v tem času znašala 4 libre in 5 solidov oziroma en dukat (AAMC VN 0007, 319ro) in če je bila ta sol obračunana po običajni ceni, bi to pomenilo, da je šlo za svojih 28 modijev soli, preračunano, približno 22 ton soli. Koprski trgovec Pucius de Lamberdano je 29. maja 1390 kot prokurator magistra Gulija de Ranci iz Ravene, zdravnika, fizika v Benetkah prodal dva nadstropna stanovanjska objekta v Bošedragi ob cerkvi sv. Lovrenca in v bližini objektov rodbine Gavardo za 650 liber (AAMC VN 0010, 46vo). Najpovednejši dokument, ki govori o tem, kakšna je bila narava bivanja v Bošedragi v poznem 14. stoletju je gotovo tisti, ki priča o obstoju koprskih laičnih šol v tej porti. Leta 1390 je bila ta v rokah Antona de Manisa iz Cenede, ki je bil rector scholarum gramatice v Kopru. Dne 6. aprila tega leta je sklenil združbo z drugim šolnikom, Donatom iz Seravalleja za čas enega leta. Slednji naj bi v šolo, ki jo je Anton imel v Bošedragi, pripeljal svoje učence. Anton naj bi kot plačilo od Donatovih učencev prejemal 8 dukatov, preostanek njihovih šolnin naj bi ostal Donatu (AAMC VN 0007, 107ro). O naravi laičnega šolanja v poznosrednjeveškem Kopru je zgovoren podatek, da je leta 1388 v mestu kot šolnik deloval Anglež Janez (magister Iohannes quondam ser Rugerii de Zatrís de Anglia), gramatice professor (AAMC VN 0007, 293ro), oziroma rector scholarum Iustinopoli. O njem ne vemo veliko, v Kopru je deloval pred prihodom Donata iz Seravalleja, enako kot slednji je po potrebi v Kopru opravljal notarske posle, bil je priča pomembnim dokumentom. Neposredno nam je znan iz pogodbe, po kateri je skupaj s soprogo Margarito Antoniju iz Beljaka prodal večji vinograd v koprskem distriktu (AAMC VN 0007, 317ro).

Ko so v vicedominskih spisih uporabili sinonim za izraz porta, je bil vedno uporabljen izraz *contrata*, primer iz leta 1382: »[...] in Porta Insulana..., in dicta contrata [...]«. (AAMC VN 0001, 95). Narava koprskih port kot kontrat v idealnem številu dvanajst priča o tem, da je bil Koper v času njihovega načrtovanja doživet kot urbano središče s predispozicijami postati veliko mesto. Kdaj je prišlo do procesa formiranja port v Kopru, najverjetneje ne bo mogoče nikoli natančno ugotoviti zaradi pomanjkanja virov. Koprskih porte, kontrate, niso obstajale od vekomaj. Oblikovale so se lahko šele takrat, ko se je mesto z nastankom in utrditvijo komune, spodbujevalke skupno varovanega reda in

moči, lahko začelo sistemsko in urejeno širiti na vse strani po razmeroma velikem otoku. To se je lahko zgodilo najprej v 12. stoletju, verjetneje je, da je do tega prišlo v 13. stoletju. O njihovem razvoju bo mogoče povedati bistveno več po opravljenih morfoloških analizah poznosrednjeveškega koprškega mestnega tkiva. V istem času kot porte je lahko pričel nastajati tudi t. i. notranji obzidni pas ob robu otoka. Ta nikakor ni mogel nastati v visokem srednjem veku ali celo v zgodnjem srednjem veku, za časa slovanskega prodiranja proti Istri. Zgodnje-srednjeveški Koper bi imel po takšnem fantastičnem scenariju zgodovino brez primere daleč naokoli: pred letom 1000 bi bil s svojimi skoraj 30 hektarji površine in s svojim impresivnim obzidjem eno največjih in najmočnejših evropskih mest.¹³ Kot skupnost bi bil zmožen zahtevnih infrastrukturnih projektov, ki bi jih bilo mogoče speljati samo pod nadzorom najvišjih oblastnih struktur, vladarjev, ali z neverjetnimi lastnimi močmi, s katerimi bi se takšnemu nadzoru izmaknili. V nobenem primeru ne bi šlo brez prisilnega dela velike množice, mogočno obzidje se ne bi zgradilo samo. Šlo bi za opevano mesto, za velikega tekmeča Benetk in Genove, v katerem bi bila ta moč vidna skozi ostaline vse do danes. Vrste za njihov ogled bi bile podobne tistim v Raveni ali v Toursu, množice turistov bi zaradi njih hromile mestni promet. Takšno mesto bi zagotovo bilo sedež škofije, če ne kar nadškofije, v Gradežu in v Ogleju bi pred njim trepetali. Takšno mesto bi regionalno zgodovino zgodnjega in visokega srednjega veka zagotovo zaznamovalo na način, ki ga nobena od nacionalnih ali regionalnih zgodovin ne bi mogla obiti, kaj šele v celoti pozabiti.

13 Firenze so npr. to velikost dosegle šele po letu 1000 (Milić, 1994, 154–155; Heers, 2018, 363).

LATE MEDIEVAL KOPER: OBSERVATIONS ABOUT THE TOWN AND ITS PORTAE FROM A SURVEY OF THE BOOKS OF THE KOPER VICEDOMINI FROM THE END OF THE 14TH CENTURY

Dušan MLACOVIĆ

University of Ljubljana, Faculty of Arts, History department, Aškerčeva ulica 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: dusan.mlacovic@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The research of Koper's late medieval social, economic and urban history was rendered almost impossible after 1944 due to the unavailability of the Koper communal archives. Consequently, the discrepancy between historiographic achievements in the exploration of Eastern Adriatic medieval coastal cities whose archival materials dating back to the Middle Ages are available (Piran, Zadar, Dubrovnik) and those associated with the scrutiny of late medieval Koper is significant. The bulk of knowledge was contributed by other disciplines, i.e. art history, archaeology, conservation, and urbanism. One of the topics associated with Koper's late medieval urban history that garnered the most attention is the Koper city walls. The research thereof called for the exploration of the city gate as well. By shifting the focus from the perimeter of the city walls to the city gate, we come across the problem of Koper's city portae, which were not merely its city gates but also quarters, equally important elements of this city's urban character. City quarters were the result of the medieval cities' social organisation and were part of their organisation of defence. The oldest extant archival materials relating to the Koper commune, which have been available again since 2017, bear witness to the fact that late medieval Koper was comparable to the late medieval cities of Zadar and Dubrovnik – which are regarded as the greatest by historiography – in terms of the magnitude of its economy, population or urban image. It was one of Venice's most important supplying areas. Both aspects serve as a starting point for the survey of Koper's quarters or portae. According to the established ideas, their social structure and their role are considered to have been identical to those of the 19th century or those of the early modern period. However, historical sources for Koper's late medieval history that are available once again attest that this was not the case.

Keywords: Koper, the late Middle Ages, quarter, porta

VIRI IN LITERATURA

- AAMC** – Antico archivio municipale di Capodistria (začasno hranjeno v Archivio di Stato di Venezia / Državni arhiv v Benetkah), Vicedomini et notarii.
- AAMC VN 0001** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1380 – 1447 (Majer 1).
- AAMC VN 0002** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1381 – 1417 (Majer 2).
- AAMC VN 0005** – Knjiga imbreuiatur koprskega notarja 1387 – 1390 (Majer 5).
- AAMC VN 0007** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1385 – 1395 (Majer 7).
- AAMC VN 0008** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1385 – 1391, 1402 – 1416 (Majer 8).
- AAMC VN 0010** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1387 – 1391 (Majer 10).
- AAMC VN 0012** – Spisi koprskih vicedominov, l. 1391 – 1397 (Majer 12).
- ASVe** – Archivio di Stato di Venezia, Cancelleria inferiore, notai.
- ASTs** – Archivio di Stato di Trieste.
- Benussi, Bernardo (1897):** Nel Medio Evo : Pagine di storia istriana. Parenzo, Tipografia di Gaetano Coana.
- Benyovsky Latin, Irena & Danko Zelić (ur.) (2007):** Knjiga nekretnina Dubrovačke općine (13.-18. st.): Libri domorum et terrenorum Communis Ragusii deliberatis ad afictum (saec. XIII-XVIII). Zagreb, Dubrovnik, HAZU.
- Bernik, Stane (2000):** Urbanizem v gotiki Kopra, Izole in Pirana. V: Štefanac, Samo, Cunja, Radovan, Guček, Mojca, Gardina, Edvilijo & Salvator Žitko (ur.): Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije. Koper, Pokrajinski muzej Koper, 38–51.
- Bradanić, Marijan (2020):** Zaznamki o mestu (in otoku) Koper v kontekstu zgodovinskih urbanih središč vzhodne obale Jadrana. V: Rogoznica, Deborah (ur.): Koper. Urbana geneza (ob 400-letnici Pianta di Capod'Istria : Capodistria. Genezi urbana (a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria). Koper, Histria editio-nes, 40–87.
- Caprin, Giuseppe (1905):** L'Istria nobilissima. Trieste, Libreria F. H. Schimpff editrice.
- CDI** – Codice Diplomatico Istriano (CDI). Kandler, Pietro, I–V, Trst, 1986.
- Cernaz, Alberto (2008):** Le vie di Capodistria. La Città : Foglio della comunità italiana di Capodistria, 13, 26, 3–55.
- Cesca, Giovanni (1882):** La sollevazione di Capodistria nel 1348. Verona, Padova, Drucker & Tedeschi.
- CP** – Chartularium Piranense (CP). De Franceschi, Camillo: Raccolta dei documenti medievali di Pirano. Parenzo, 1924.
- Cunja, Radovan (1989):** Arheološka izkopavanja na bivšem vrtu kapucinskega samostana v Kopru (1986–1987). V: Guštin, Mitja (ur.): Koper med Rimom in Benetkami: prispevki k zgodovini Kopra = Capodistria tra Roma e Venezia: contributi per la storia di Capodistria. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 21–28.
- Cunja, Radovan (2001):** Poselitvena dinamika in spremembe funkcije nekaterih mestnih prostorov, primera nekdanjega kapucinskega vrta in samostanske cerkve sv. Klare v Kopru. Acta Histriae, 9, 2, 259–310.

- Cozzi, Erica (2003):** Affreschi inediti del XIV secolo con storie di papa Silvestro e dell'imperatore Costantino nella chiesa di San Silvestro a Trieste. *Arte in Friuli, arte a Trieste*, 21/22, 37–48.
- Čebtron Lipovec, Neža & Minka Osojnik (2017):** Stavbna zgodovina samostanske stavbe. V: Čebtron Lipovec, Neža, Kavur, Boris, Osojnik, Minka, Zanier, Katharina & Elisabetta Rosina (ur.): *Servitski samostan. Arhitekturni in arheološki spomenik v osrčju Kopra*. Milano, Politecnico di Milano, 31–59.
- Čebtron Lipovec, Neža (2020):** Oris urbanega razvoja Kopra od Giacoma Fina do danes. V: Rogoznica, Deborah (ur.): *Koper. Urbana geneza (ob 400-letnici Pianta di Capod'Istria)*. Koper, Histria editiones, 222–279.
- Darovec, Darko (1994):** Notarjeva javna vera: notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Darovec, Darko (2000):** Vinske mere in davki v Severozahodni Istri v obdobju Beneške republike. *Annales, Series historia et sociologia*, 10, 2, 519–530.
- De Franceschi, Camillo (1879):** *L'Istria : note storiche*. Parenzo, Tipografia di Gaetano Coana.
- De Vergottini, Giovanni (1924):** Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il Medio Evo. Roma, Società istriana di archeologia e storia patria.
- De Vergottini, Giovanni (1926):** La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo Medio Evo. *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 38, 2, 81–127; 39, 1, 9–60.
- Del Bello, Nicolò (1905):** Capodistria, la Piazza del Comune nel secolo XV. *Pagine Istriane*, 3, 11/12, 245–264.
- Dolce, Giorgio & Maria Pagliaro (1987):** *Pirano : Le nostre radici*. Trieste, La voce di San Giorgio.
- Dorigo, Wladimiro (2003):** *Venezia romanica : La formazione della città medioevale fino all'età gotica*. Sommacampagna, Cierre Edizioni.
- Ewen, Shane (2016):** *What is Urban History?*. Cambridge, Polity Press.
- Gauthiez, Bernard (2004):** The history of Urban Morphology. *Urban morphology*, 8, 2, 71–89.
- Gestrin, Ferdo (1965):** Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja. Ljubljana, SAZU.
- Guidoni, Enrico (1978):** *La città europea : formazione e significato dal IV all'XI secolo*. Milano, Electa.
- Guidoni, Enrico (1989):** *Storia dell'urbanistica, Il Duecento*. Bari, Editori Laterza.
- Guidoni, Enrico (1991):** *Storia dell'urbanistica, Il Medioevo, Secoli VI–XII*. Bari, Editori Laterza.
- Heers, Jacques (2018):** *La città nel Medioevo*. Milano, Jaca Book.
- Horden, Peregrine & Nicholas Purcell (2000):** *The Corrupting Sea : A Study of Mediterranean History*. Oxford, Blackwell Publishing.

- Hoyer, Sonja (1989):** Srednjeveški Koper danes. V: Guštin, Mitja (ur.): Koper med Rimom in Benetkami: prispevki k zgodovini. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 73–80.
- Kandler, Pietro (1904):** Le porte di Capodistria. Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, 20, 245–248.
- Lexicon (1973)** – Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae. Kostrenčić, Marko, Gortan, Veljko & Zlatko Herkov (ur.). Zagreb, JAZU.
- Likar, Darko (2009):** Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij. Annales, Series historia et sociologia, 19, 2, 313–340.
- Likar, Darko (2010):** Arhitektura cerkva nad mestnimi vrati notranjega obzidja v Kopru in oratorija sv. Jakoba nad Poljskimi vrati v Piranu. Annales, Series historia et sociologia, 20, 2, 277–300.
- Likar, Darko (2013)** Odkrivanje ostankov notranjega mestnega starega obzidja v Kopru. Annales, Series historia et sociologia, 23, 1, 71–90.
- Majer, Francesco (1903):** L'archivio antico del municipio di Capodistria. Pagine Istriane, I (1903), 147–150, 183–189, 239–245, 289–294; II (1904), 35–38, 95–98, 146–148, 211–216, 307–308, 372–378; III (1905), 22–24, 43–45, 66–68, 109–112, 146–148, 166–169, 185–189, 231–237, 287–292; IV (1906) 41–44, 84–90, 134–141, 197–199, 267–274, 298–301; V (1907), 18–20, 67–70, 99–101, 144–148, 207–213, 241–242, 288–290, VI (1908), 42–44, 89–92, 125–135, 163–165, 206–212, 232–236, 272–280.
- Majer, Francesco (1926):** Appendice all'Archivio antico di Capodistria fino all'anno 1800 : altri documenti di data più recente sono contenuti nell'armadio O in fine. Capodistria, PAK.
- Mavrič, Tim (2020):** Topografija Finovega Kopra in njegova urbana zasnova : la topografia della Capodistria di Giacomo Fino e il suo assetto urbano. V: Rogoznica, Deborah (ur.): Koper. Urbana geneza (ob 400-letnici Pianta di Capod'Istria). Koper, Histria editiones, 136–179.
- Mayer, Ernest (1907):** La costituzione municipale dalmato-istriana nel medio evo e le sue basi romane. Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, 22, 347–462.
- Milani, Giuliano (2005):** I comuni italiani. Bari, Editori Laterza.
- Milič, Bruno (1994):** Razvoj grada kroz stoljeća II. srednji vijek. Zagreb, Školska knjiga.
- Minotto (1870)** – Minotto, Antonio Stefano: Acta et diplomata e r. tabulario Veneto, vol. 1 (Documenta ad Forum Julii Patriarchatum Aquileiensem Tergestum Istriam Goritiam). Venetiis, Typis Joh. Cecchini.
- Mlacović, Dušan (2008):** Plemenitost in otok: padec in vzpon rabskega plemstva. Zagreb, Leykam International.
- Mlacović, Dušan (2011):** Poznosrednjeveška koprška elita in zgodovinski viri. V: Balkovec, Bojan & Janez Mlinar (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, ZZDS, 166–186.

- Mlacović, Dušan (2022):** Putting the Late Medieval North-Eastern Adriatic on the Regional Communication Map. V: Fara, Andrea (ur.): Italia ed Europa centro-orientale tra Medioevo ed età moderna : economia, società, cultura. Online-Schriften des DHI Rom, Neue Reihe, Nuova serie, 7. Heidelberg, Heidelberg University Publishing, 25–39.
- Morteani, Luigi (1885):** Notizie storiche della città di Pirano, Archeografo Triestino, n.s. 11, 181–258, n.s. 12, 90–151, 311–342, n.s. 13, 37–48.
- Naldini (1700) – Naldini, Paolo:** Corografia ecclesiastica O sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria. Venezia, apresso Gierolamo Abrizzi.
- Nuti Lucia (2008):** Cartografie senza carte. Milano, Jaca book.
- PAK KP – Pokrajinski arhiv Koper, SI PAK KP 6.2, Občinski arhiv Koper do 1600.**
- Raukar, Tomislav (1977):** Zadar u XV stoljeću : ekonomski razvoj i društveni odnosi. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
- Semi, Francesco (1975):** Capris, Iustinopolis, Capodistria: la storia, la cultura e l'arte. Trieste, Edizioni Lint.
- Smole, Emil (1957):** Koprsko obzidje, Mudina vrata in Levji grad. Kronika, 5, 1, 26–38.
- Smole, Emil (1958):** Arhitekturni razvoj koprskje loggie. Kronika, 6, 1, 13–20.
- STKPa – Statut Kopra, Liber statutorum civitatis Iustinopolis, AAMC.**
- STKPb – Statut Kopra, Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668.** Koper-Rovinj, Pokrajinski arhiv Koper, Center za zgodovinske raziskave Rovinj, 1993.
- STPI – Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja: gli Statuti del comune di Pirano dal XIII al XVII secolo.** Pahor, Miroslav & Šumrada, Janez (ur.). Ljubljana, ZRC SAZU, 1987.
- ŠAK KA P – Škofijski arhiv Koper, Kapiteljski arhiv v Koprju, zbirka pergamentnih listin.**
- Tedeschi, Paolo (1903):** Porta Bossedraga di Capodistria. Pagine Istriane, I, 25–26.
- Venturini, Domenico (1906):** Guida storica di Capodistria. Capodistria, Editore Benedetto Lonzar, Stabilimento tipografico Carlo Priora.
- Žitko, Salvator (1989):** Koprski obzidni pas in mestni tloris na karti Giacoma Fina iz leta 1619. Konika, 37, 1/2, 37–45.
- Žitko, Salvator (1989a):** Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 13. stoletja. V: Mitja, Guštin (ur.): Koper med Rimom in Benetkami: prispevki k zgodovini Kopra. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 29–56.
- Žitko, Salvator (2019):** Beneški Koper, izseki iz zgodovinske dediščine. Koper, Histria editiones.
- Župančič, Matej (1989):** Inter utrumque tuta. V: Mitja, Guštin (ur.): Koper med Rimom in Benetkami: prispevki k zgodovini Kopra. Ljubljana, Pokrajinski muzej Koper, 15–20.